

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jan Koválik

Anatolij Fjodorovič Širjajev a jeho přínos pro teorii tlumočení

**Anatoly Fedorovich Shiryaev and his Contribution to Interpreting
Studies**

Praha 2019

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí své diplomové práce, prof. PhDr. Ivaně Čeňkové, CSc. za její nesmírnou pomoc, ochotu, cenné rady a podněty, které výrazně přispěly ke zlepšení kvality této práce. Rád bych také poděkoval svým vyučujícím, své rodině a všem, kteří mě v průběhu studia podporovali.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. dubna 2019

Jan Koválik

Abstrakt

Tato diplomová práce popisuje celoživotní dílo významného ruského teoretika tlumočení, pedagoga a aktivního konferenčního tlumočnicka Anatolije Fjodoroviče Širjajeva. Jedná se o teoretickou diplomovou práci, která je rozdělena do třech hlavních částí. První část popisuje teoretická východiska A. F. Širjajeva, s jejichž pomocí vytvořil svůj komplexní model simultánního tlumočení. Podrobně se zabývá jednotkou orientace, redundancí a řečovou kompresí. Tato část popisuje, proč jsou z hlediska simultánního tlumočení důležité a jakou plní při jeho průběhu funkci. Ve druhé části práce je analyzován Širjajevův komplexní model simultánního tlumočení a jeho specifické rysy. Následně je srovnáván s některými dalšími vybranými modely simultánního tlumočení, které vznikaly přibližně ve stejnou dobu. Třetí část popisuje přístup A. F. Širjajeva k výuce simultánního tlumočení. Zabývá se metodologií a didaktikou výuky, cíli, jichž by mělo být v průběhu kurzu simultánního tlumočení dosaženo, a popisuje systém tlumočnických cvičení. Součástí práce je také stručná biografie A. F. Širjajeva, kde jsou uvedeny základní informace o jeho profesním životě.

Klíčová slova

Anatolij Fjodorovič Širjajev, jednotka orientace, redundance, komprese, dekomprese, komplexní model simultánního tlumočení, mechanismus synchronizace, tlumočnická cvičení, výuka simultánního tlumočení

Abstract

This thesis describes the lifelong work of significant Russian interpretation theorist, pedagogue and active conference interpreter Anatoly Fedorovich Shiryayev. The thesis is theoretical and is divided into three main sections. In the first section, the theoretical background that helps A. F. Shiryayev develop his Complex Model of Simultaneous Interpretation is described. It focuses on the unit of orientation, redundancy and speech compression in detail. This section explains why these are important in the simultaneous interpretation context and the role they have in its process. In the second section, A. F. Shiryayev's Complex Model of Simultaneous Interpretation is analysed in detail along with its specific features. Next, the model is compared with other selected simultaneous interpretation models which were being developed approximately at the same time. The third section describes A. F. Shiryayev's approach to simultaneous interpretation teaching. It deals with methodology and teaching didactics, and the objectives which are to be achieved during the simultaneous interpretation course, and describes the system of interpretation exercises. The thesis also includes a brief biography of A. F. Shiryayev which presents information about his professional life.

Key words

Anatoly Fedorovich Shiryayev, unit of orientation, redundancy, compression, decompression, Complex Model of Simultaneous Interpretation, mechanism of synchronization, interpretation exercises, simultaneous interpretation teaching

Obsah

Úvod.....	9
Biografie.....	10
Část I. Teoretická východiska A. F. Širjajeva.....	13
1. Širjajev a jeho jednotka orientace.....	13
1.1 Překladatelský přístup	13
1.2 Tlumočnický přístup	15
2. Redundance.....	20
3. Širjajev a princip ekonomie.....	23
3.1 Řečová komprese	23
3.2 Řečová dekomprese	25
3.3 Důvody pro využívání řečové komprese.....	26
3.4 Přístupy k dělení komprese	28
3.5 Dělení komprese podle Širjajeva	30
3.5.1 Eliminace redundancí	30
3.5.2 Vlastní komprese	31
3.5.2.1 Sémantická komprese.....	31
3.5.2.2 Syntaktická komprese.....	31
3.6 Klady a zápory komprese.....	32
3.7 Kdy nelze využívat kompresi.....	32
Část II. A. F. Širjajev a jeho komplexní model simultánního tlumočení.....	34
1. Komplexní model simultánního tlumočení	35
1.1 Kontinuálně diskrétní povaha modelu simultánního tlumočení.....	37
1.2 Mechanismus synchronizace.....	40
2. Stručná charakteristika několika vybraných modelů ze stejného období.....	43
2.1 Gelij Vasiljevič Černov a jeho model pravděpodobnostního prognózování	43
2.2 Danica Seleskovitchová a její teorie smyslu.....	44
2.3 Daniel Gile a jeho model úsilí	45
3. Srovnání vybraných modelů simultánního tlumočení s modelem Širjajeva	49
3.1 Proces tlumočení.....	49
3.2 Souběžnost řečových činností.....	50
3.3 Pravděpodobnostní prognózování.....	50

3.3 Jazyková rovina	51
Část III. A. F. Širjajev a jeho přístup k výuce simultánního tlumočení.....	52
1. Metodika výuky simultánního tlumočení.....	52
1.1 Východiska a základní pojmy	52
1.2 Cíle výuky	54
1.3 Výběr vhodných studentů	55
1.4 Náplň kurzu a organizace výuky.....	57
1.5 Systém cvičení	59
1.6 Srovnání.....	61
1.6.1 Srovnání s dalšími badateli daného období.....	61
1.6.2 Srovnání s dnešní výukou.....	62
Závěr.....	64
Seznam použité literatury.....	66

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AIIC - Association internationale des interprètes de conférence (Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků)

ESIT - Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs (Vysoká škola tlumočnickví a překladatelství)

ISIT - Institut Supérieur d'Interprétation et de Traduction (Vysokoškolský institut tlumočnickví a překladatelství)

KT – Konsektivní tlumočení

ST – Simultánní tlumočení

CIRIN Bulletin – publikace, jež informuje o výzkumu v oblasti konferenčního tlumočení

MGIMO – Moskevský státní institut mezinárodních vztahů

MGPIIJa – Moskevský státní pedagogický institut cizích jazyků Maurice Thoreze

ÚTRL FF UK – Ústav translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

VIIJa – Vojenský institut cizích jazyků

Úvod

Cílem této teoretické diplomové práce je podat ucelený přehled o díle Anatolije Fjodoroviče Širjajeva, jakožto jednoho z předních zástupců ruské tlumočnické školy, který během svého aktivního života pracoval jako tlumočnick, učil konferenční tlumočení na Vojenském institutu cizích jazyků, zabýval se metodikou výuky simultánního tlumočení a také jej zkoumal jako badatel. Součástí této práce bude i biografie A. F. Širjajeva, ve které budou uvedeny nejdůležitější informace o jeho profesním životě.

Pokud je nám známo, nebyla o díle A. F. Širjajeva v češtině doposud napsána ucelená samostatná práce a věříme proto, že by tato práce mohla být přínosná pro ty, kteří by si publikace Širjajeva nemohli přečíst v originále anebo pro ty, kteří upřednostňují přístup k ucelené informaci na jednom místě. Jako zdroje nám poslouží publikace samotného autora, ale také ohlasy na jeho práci z řad kolegů a dalších badatelů.

Tato práce bude rozdělena do třech hlavních částí. V první části se zaměříme na teoretická východiska A. F. Širjajeva, ve druhé části se zaměříme na jeho komplexní model simultánního tlumočení a ve třetí části na jeho přístup k výuce simultánního tlumočení.

V první části, kde se budeme zabývat teoretickými východisky A. F. Širjajeva, na nichž postavil svůj komplexní model simultánního tlumočení, se zaměříme na jednotku orientace, redundanci a řečovou kompresi.

Ve druhé části budeme podrobně analyzovat komplexní model simultánního tlumočení, s nímž A. F. Širjajev poprvé přišel v roce 1979, a jenž je dodnes využíván v přípravě budoucích konferenčních tlumočnicků i v praxi v simultánním tlumočení. Následně se pokusíme Širjajevův model srovnat s některými dalšími vybranými modely, které vznikaly přibližně ve stejném období.

Ve třetí, poslední části se budeme zabývat přístupem A. F. Širjajeva k výuce simultánního tlumočení, konkrétně potom jeho metodickými a didaktickými postupy, náplní kurzu, cíli výuky, její organizací a systémem cvičení. Na konci bude opět následovat srovnání s dalšími badateli daného období a také s koncepcí výuky simultánního tlumočení ve 21. století.

Anatolij Fjodorovič Širjajev

(*1933)

Doktor filosofie, profesor a uznávaný badatel Ruské Federace, zasvětil 34 let (1966-1999) službě a práci v bývalém Vojenském institutu cizích jazyků. Během těchto 34 let působil nejdříve jako učitel katedry francouzského jazyka, potom aspirant vyšších vojenských vzdělávacích zařízení, později jako odborný asistent, vedoucí vědecko-výzkumného oddělení, vedoucí katedry francouzského jazyka a nakonec jako zástupce ředitele institutu pro výuku a vědu.

Širjajev patří k první generaci sovětských tlumočnicků, pedagogů a badatelů. V průběhu své profesní činnosti publikoval desítky odborných statí a článků, z nichž nejznámější je nejspíše učebnice *Sinchronnyj perevod - Dejatelnost' sinchronnogo perevodčika i metodika prepodavanija sinchronnogo perevoda* z roku 1979, v níž se zabývá simultánním tlumočením teoreticky, experimentálně (na francouzsko-ruském materiálu) i metodicky. Podobně jako ostatní badatelé v té době zkoumá souběžnost řečových činností v procesu ST a možnosti využití řečové komprese, přičemž vychází z ruské psycholingvistické školy. Navíc se také zabývá stanovením velikosti jednotky orientace, metodikou výuky studentů ST, a především vytváří vlastní *komplexní model simultánního tlumočení*, ve kterém hraje klíčovou roli tzv. *mechanismus synchronizace*¹. Na rozdíl od Min'jar-Beloručeva a Černova se ale o Širjajevovi badatelé na západě nezmiňují a v důsledku toho jej v zahraničí téměř nikdo nezná.

Širjajev byl žákem Rjurika Konstantinoviče Min'jar-Beloručeva a byl prvním, kdo u něj v roce 1973 obhájil kandidátskou dizertaci. Téma jeho disertace bylo *Sinchronnyj perevod s francuzskogo jazyka – issledovanije nekotorych aspektov sinchronnosti v svjazi s osobnostjami funkcionirovanija ischodnogo jazyka*. Uvedenou disertaci tehdy obhájil v Moskevském státním institutu mezinárodních vztahů při Ministerstvu zahraničí SSSR. Ve své kandidátské disertaci Širjajev pomocí experimentů zkoumal osvojování si dovedností simultánního tlumočení u studentů Vojenského institutu cizích jazyků.

Předmětem vědeckého zájmu Širjajeva bylo nejen psycholingvistického osvojování si tlumočnických dovedností, ale i metodika výuky různých druhů tlumočení. Vyučoval také

¹ Čeňková 2001:82

předmět společensko-politické tlumočení ve francouzském jazyce, přičemž vycházel z metodiky vypracované Min'jar-Beloručevem i ze své vlastní.

Poté, co Min'jar-Beloručev odešel do důchodu, nastoupil místo něj Širjajev jako vedoucí katedry francouzského jazyka, kde působil v letech 1978-1981. Svou činností Širjajev v mnohém na svého předchůdce a učitele Min'jar-Beloručeva navázal, protože ten vyvinul propracovaný systém cvičení zaměřených na rozvoj tlumočnických schopností a dovedností, zejména pro konsekutivní tlumočení, ale velkou pozornost věnoval i metodice výuky tlumočení simultánního. Širjajevův vědecký a pedagogický zájem se týkal spíše tlumočení simultánního, pro které rozpracoval teoretické základy výuky a začal je učit ve specializovaném kurzu, za jehož vytvoření získal Institut stříbrnou medailí na Výstavě úspěchů národního hospodářství SSSR.

Během svého působení jako vedoucí katedry francouzského jazyka obhájil Širjajev v roce 1979 doktorskou disertaci na téma *Specializirovannaja rečevaja dejatel'nost' – psicholingvističeskoje issledovanije na materiale sinchronnogo perevoda* v Jazykovědném institutu Akademie věd SSSR, ve které na materiálu simultánního tlumočení zkoumá různé psycholingvistické aspekty této činnosti a popisuje metodiku její výuky.

Na přelomu 70. a 80. let došlo ke změnám ve vedení Institutu a v roce 1981 byl Širjajev, tehdy už jako doktor filologie a plukovník, jmenován zástupcem ředitele pro výuku a vědu. Díky tomu se mohl zabývat výzkumnou činností na vyšší úrovni a měl k tomu také lepší podmínky. Zároveň v tu dobu získal Institut oprávnění pro vedení kandidátských a doktorských disertací pro filologické a právnické obory.

Po odchodu z funkce zástupce ředitele pro výuku a vědu Vojenského institutu cizích jazyků a odchodu z ozbrojených sil SSSR v roce 1993 v hodnosti generálmajora a ve věku 60 let, Širjajev přestal udržovat vztahy se svými bývalými kolegy i spolupracovníky a přes veškerou snahu se nám bohužel nepodařilo navázat s ním kontakt.

Lidé, kteří Širjajeva znali, jej hodnotí jako velmi profesionálního a vnímavého člověka.²

² Mnohé informace se podařilo získat zejména díky nemalému úsilí profesorky PhDr. Ivany Čeňkové, CSc., za což bychom jí na tomto místě velmi rádi ještě jednou poděkovali. Poděkování patří také profesorovi N. K. Garbovskému z Moskevské státní univerzity M. V. Lomonosova, který byl ochotný zodpovědět některé otázky týkající se profesního života A. F. Širjajeva.

A. F. Širjajev - na fotografii druhý zprava.

Část I. Teoretická východiska A. F. Širjajeva

V této části se zabýváme teoretickými východisky A. F. Širjajeva, na kterých následně postavil svůj komplexní model simultánního tlumočení. Konkrétně se zde zaměřujeme na jednotku orientace, redundanci a na řečovou kompresi. Jak bude vysvětleno dále, všechny tři mají ve fungování modelu nezastupitelnou roli.

1. Širjajev a jeho jednotka orientace

Jednotkou orientace je podle Širjajeva segment pronesený ve výchozím jazyce, který tlumočnickovi umožňuje přistoupit k hledání anebo k výběru dalšího tlumočnického řešení. Tato jednotka podle něj však nepatří k jednotkám, jež se dají vyjádřit matematicky, ale svou podstatou se podobá jednotkám, které se využívají v lingvistice a psychologii. Připomíná, že přetlumočený text v cílovém jazyce není jen výsledkem pouhého překódování jednotlivých segmentů výchozího textu do cílového jazyka, ale že samotné přetlumočení je vlastně proces realizace vnitřního programu výpovědi, jenž vzniká v mozku tlumočnicka díky orientaci v komunikační situaci a zejména v její nejdůležitější části - v projevu mluvčího. Většina částí komunikační situace je poměrně stabilní a tlumočnickova orientace v nich probíhá zpravidla ještě před začátkem tlumočení. Během tlumočení se tato orientace už jenom prohlubuje a uceluje. Oproti tomu tlumočnickova orientace v projevu mluvčího začíná až při samotném tlumočení a její výsledky jsou využívány postupně spolu s tím, jak přicházejí. To je také důvod, proč orientace v projevu mluvčího probíhá v jednotlivých na sebe navazujících krocích (Širjajev 1979:19-20).

Širjajev přiznává, že problematika identifikace segmentů textu výchozího jazyka, které mohou sloužit pro vznik segmentů textu v jazyce cílovém, není nová, a že se jí ještě před ním zabývala celá řada badatelů, zejména v teorii překladu a ve srovnávací stylistice. Tyto vědní disciplíny přicházejí s několika kategoriemi jazykových jevů, které se dají pro identifikaci výše zmíněných segmentů využít. Pro naše účely jsme tyto kategorie rozdělili do dvou skupin podle toho, zdali se dají lépe využít při překladu, nebo při tlumočení.

1.1 Překladatelský přístup

První kategorii získáme srovnáním výchozího textu a cílového textu, díky čemuž jsme následně schopni určit, jak se jazykové jednotky v rámci dané jazykové dvojice převádějí.

Tato metoda vychází ze skutečnosti, že si jsou všechny jazyky do určité míry podobné. Problémem takového přístupu je ale podle Širjajeva to, že z něj není jasné, jakým způsobem si překladatel volí velikost segmentů pro překlad, a navíc i to, že tento přístup nezohledňuje dynamickou povahu procesu simultánního tlumočení, kdy práci tlumočnicka ovlivňuje celá řada vnějších faktorů, se kterými se překladatel nemusí potýkat.

Druhou kategorií jazykových jednotek získáme srovnáním konkrétní jazykové dvojice, přičemž se sledují formální a sémantické změny, k nimž při převodu dochází. Zde se setkáváme s pojmem *jednotka překladu*, kterou J. P. Vinay a J. Darbelnet definují jako nejmenší segment řeči, který, vzhledem ke vztahům mezi jeho jednotlivými částmi, musí být převeden jako celek (J. P. Vinay and J. Darbelnet 1958:37 in Širjajev 1979:21). Tyto jednotky se dále dělí na celou řadu podtypů, jako například na jednotky funkční, jednotky sémantické nebo jednotky smyslu. Nedostatkem tohoto přístupu z hlediska ST je opět to, že nezohledňuje jeho dynamickou povahu, ale dá se již použít pro stanovení nejmenších segmentů výchozího jazyka, ze kterých může tlumočnick při své orientaci vycházet (Širjajev 1979:22).

Koncepce jednotek překladu se používá i ve strojovém překladu, kde se tyto jednotky dělí na několik typů. Jsou jimi: 1) segment výchozího textu ve vztahu k segmentu textu cílového (srovnávají se části slov, jednotlivá slova a slovní spojení), 2) segment výchozího textu ve vztahu k systému cílového jazyka (např. anglické slovo s předložkou „by“ bude v ruštině přeloženo v instrumentálu), 3) segment výchozího textu ve vztahu k systému výchozího jazyka (bez ohledu na cílový jazyk), 4) segment výchozího textu ve vztahu k tzv. „jazyku-prostředníku“³ a 5) nejmenší segment textu výchozího jazyka, který odpovídá takové skupině základních významů ve zprostředkujícím jazyce, že může být přiřazen k některému ze segmentů v jazyce cílovém (I. I. Revzin a V. J. Rozencvejk 1964:113-120).

Širjajev z výše uvedeného dochází k závěru, že zmíněné metody, jež vymezují jednotky překladu, nelze v nezměněné podobě použít i pro určení jednotky orientace v simultánním tlumočení, ale že provedená analýza již umožňuje zvolit takový přístup, který by mohl být při

³ Pojem „jazyk-prostředník“ (rusky язык-посредник) zavedli Revzin a Rozencvejk, přičemž vycházejí z předpokladu, že překlad mezi dvěma jazyky probíhá za pomoci zprostředkujícího obecného jazyka, který se chápe jako úhrn invariantních elementů společných výchozímu a cílovému jazyku (Jiří Levý Umění překladu 2012:31).

Jinými slovy důležitost zprostředkujícího jazyka při překladu spočívá v tom, že tento „jazyk-prostředník“ má takové vlastnosti, které odpovídají vlastnostem konkrétní jazykové dvojice. Jde totiž o to, že to, co považujeme jednotku převodu při překladu z ruštiny do francouzštiny, nemusí být zároveň jednotkou převodu při překladu z ruštiny do němčiny (Revzin, Rozencvejk 1964:17).

stanovení jednotky orientace v simultánním tlumočení nápomocný. V první řadě uvádí způsob stanovení jednotky porozumění a převodu na základě časového odstupu mezi porozuměním slyšeného a převodem tohoto textu do cílového jazyka tak, jak o nich níže píše J. S. Stěpanov. Tyto jednotky je podle něj dále možné porovnat s jednotkami jazyka a jednotkami syntaktického členění v daném jazyce. Pokud navíc přihlídneme k poznatkům teorie strojového překladu o korelaci mezi segmenty výchozího textu a skupin smyslu, uvědomíme si, že se jednotky orientace mohou shodovat s jednotlivými kroky vytyčování tlumočnickova programu a následně i jeho realizací⁴.

1.2 Tlumočnický přístup

Třetí kategorie jazykových jednotek se získává pomocí metody, jež se nazývá „tlumočnický přístup“, se kterou přišel J. S. Stěpanov v roce 1965. Tato metoda spočívá v tom, že badatel čte text v cizím výchozím jazyce nebo poslouchá pomalu pronášený projev a ten postupně tlumočí do svého rodného cílového jazyka. Jako jednotku převodu zde definuje minimální segment výchozího jazyka, který lze tímto způsobem převést (Stěpanov 1965:263 in Širjajev 1979:22). Výsledkem takového postupu je několik různě dlouhých jednotek převodu podle toho, jak velký je časový posuv mezi segmentem proneseným ve výchozím a v cílovém jazyce. Může se jednat o jednotky s minimálním odstupem (odpovídají slovu), jednotky s odstupem větším, než je minimální, a o jednotky, které jsou nepřevoditelné až do konce věty. Širjajev zde podotýká, že ačkoliv se jedná o introspektivní metodu pozorování procesu porozumění a převodu, je odstup mezi výchozím a cílovým textem zajímavým způsobem pro stanovení jednotky převodu (Širjajev 1979:20-22).

Je patrné, že velikost jednotky orientace v simultánním tlumočení záleží na uspořádání výchozího textu, na podmínkách, ve kterých dané tlumočení probíhá, a také na osobě samotného tlumočnicka. Ten má totiž v rámci dané situace určitou volnost v tom, jak velkou jednotku si pro svou orientaci ve výchozím textu zvolí. Členění výchozího textu, jež v procesu orientace vzniká výběrem jednotlivých za sebou jdoucích úseků projevu, se říká segmentace. Tato segmentace výchozího textu se v průběhu simultánního tlumočení projevuje navenek jako časový odstup mezi tlumočnickem a mluvčím. Segment výchozího textu, o který tlumočnick za řečníkem zaostává, vyjma té části, která zazněla, zatímco tlumočnick hledal nebo

⁴ Viz Část II., kapitola 1. Komplexní model simultánního tlumočení

vybíral tlumočnické řešení, může být považován za jednotku orientace. Existují však situace, kdy tlumočnick identifikuje úseky výchozího textu pouze na základě jejich částí a přijímá rozhodnutí, aniž by čekal, než celý úsek zazní. „Můžeme proto říci, že úseky výchozího textu, které jsou zároveň jednotkami orientace, se zpravidla projevují jako zaostávání tlumočnicka za řečníkem.“⁵ (Širjajev 1979:24).

Při segmentaci proudu řeči na jednotky orientace musí simultánní tlumočnick vybírat úseky výchozího textu podle určitých kritérií. Aby mohl být daný úsek základem pro vyslovení významové části věty v dané syntaktické struktuře, musí být sám o sobě segmentem, který z hlediska syntaxe a sémantiky představuje část věty nebo větu celou a zároveň být takový, aby při vyslovení dával smysl. Nejčastěji se proto jednotkami orientace v simultánním tlumočení stávají úseky, které odpovídají jednotkám syntakticko-sémantického členění a zároveň i jednotkám členění intonačního. Druhým důležitým kritériem je skutečnost, že úsek výchozího textu, jenž zároveň představuje jednotku orientace, je limitován omezenou kapacitou operativní paměti tlumočnicka. Širjajev proto předpokládá, že jednotky orientace budou mít sklon být co nejkratšími jednotkami, které splňují uvedený požadavek o shodě s jednotkami syntakticko-sémantického a intonačního členění. Z hlediska smyslu budou proto jednotky orientace nejčastěji odpovídat slovu, rytmické skupině, syntagmatu, větě nebo ukončené výpovědi (Širjajev 1979:24).

Hella Kirchhoffová, která v mnohém navazuje na D. Gila, avšak nebyla natolik známá, uvádí segmentaci jako základní předpoklad pro kognitivní zpracování textu. Píše, že oproti klasické situaci, kdy bychom pouze poslouchali text bez nutnosti jeho převodu do jiného jazyka, musí být při simultánním tlumočení *funkční jednotka* taková, aby vyhovovala požadavkům jak výchozího, tak cílového jazyka. Tuto jednotku poté definuje jako nejmenší segment výchozího jazyka, který je možné přiřadit k segmentu jazyka cílového nesoucího stejný význam. Funkční jednotka v simultánním tlumočení proto závisí nejen na struktuře cílového jazyka, ale také na ekvivalentnosti obou jazyků dané jazykové dvojice. To je také důvod, proč se její velikost může měnit. Zatímco minimální velikost podléhá kritériím uvedeným výše, maximální velikost je omezena procesní kapacitou tlumočnicka. Pokud se tedy tlumočnickovi nepodaří identifikovat celou funkční jednotku ještě před dosažením hranice své procesní kapacity, musí začít tlumočit daný segment pouze na základě svých očekávání, aniž by věděl, jak se segment dále rozvine.

⁵ Jedná se o vlastní překlad autora této diplomové práce.

Velikost funkční jednotky během ST proto ovlivňuje i velikost časového posuvu, který si tlumočník při své práci volí. Dalo by se proto očekávat, že ideálním výchozím bodem pro začátek tlumočení segmentu bude místo, kde má tlumočník co největší jistotu ohledně dalšího vývoje výpovědi, a zároveň je zátěž na jeho procesní kapacitu co nejmenší. V praxi to tak ale obvykle nebývá. Výzkumy ukázaly, že zkušení kabinoví tlumočníci přizpůsobují svou segmentaci zejména rychlosti projevu mluvčího a vědomě tak přijímají riziko, které s sebou nese anticipace a větší zátěž na pracovní kapacitu spojenou s větším množstvím uchovávaných informací, aby tak mohli zachovat rovnoměrné tempo řeči v cílovém jazyce. Kirchhoffová poukazuje na to, že kromě stabilního tempa řeči umožňuje větší časový posuv tlumočnickům lépe se odpoutat od struktury textu výchozího jazyka a optimalizovat komunikační účinek sdělení v cílovém jazyce. To znamená, že za účelem větší účinnosti komunikovaného sdělení jsou zkušení tlumočníci do značné míry ochotni obětovat pohodlí a jistotu, které jsou spojeny s tlumočením minimálních úseků nesoucích informací. Projevy málo zkušených tlumočnicků jsou naproti tomu charakterizovány velkými výkyvy v rychlosti produkce a různé velikosti úseků, kdy tlumočník mluví, a kdy ne (Kirchhoff 1976a in Pöschhacker and Shlesinger 2002:114-115).

Podobný názor má i Širjajev, když píše, že zkušení tlumočníci jsou schopni si zachovat rovnoměrné tempo projevu, i když je řečníkův projev středně rychlý až rychlý, protože umí lépe využívat redundancí v projevu a pomocí řečové komprese zmenšit objem textu v cílovém jazyce, aniž by tím významněji utrpěl obsah sdělení (Širjajev 1982a:94). Můžeme předpokládat, že k tomuto výsledku dospěli oba badatelé nezávisle na sobě na základě svých vlastních zkušeností a výzkumů, protože zatímco Širjajevovými pracovními jazyky byla ruština a francouzština, Kirchhoffová psala německy, a navíc většina jejich prací v té době ani nebyla publikována.

Pokud se podíváme na práce některých francouzských autorů, které Širjajev mohl číst, můžeme se zamyslet nad tím, zdali se nemohl nechat inspirovat některými myšlenkami Teorie smyslu. V roce 1973 píše Marianne Ledererová, přední zástupce Pařížské školy a blízká spolupracovnice Danicy Seleskovitchové o takzvaných *jednotkách smyslu*. Tyto jednotky popisuje jako segmenty nesoucí smysl, které v nepravidelných intervalech vznikají v myslí těch, kteří poslouchají pronášený projev a snaží se mu porozumět. Říká, že samotná slova často neumožňují tlumočnickovi provádět žádné další myšlenkové operace, dokud jich není tolik, aby v jednom okamžiku začala najednou dávat všechna smysl. Segmenty nesoucí smysl

podle ní při tlumočení vznikají vždy, když má tlumočnick jasnou představu o tom, co se jeho řečník snaží sdělit. V některých případech mohou být tyto segmenty nesoucí smysl přetlumočeny okamžitě, ale jindy až po krátké pauze nebo po několika „zkušebních“ slovech, která tlumočnick přetlumočil doslovně.

Z hlediska kognitivní psychologie definuje Marianne Ledererová tento proces následovně: Jednotky smyslu vznikají syntézou slov přítomných v krátkodobé paměti, která se přiřazují k předcházejícím kognitivním zážitkům nebo vzpomínkám. Jejich přeměna na jednotky smyslu poté zanechá v paměti tlumočnicka kognitivní stopu. Krátkodobá paměť tlumočnicka mezitím nadále zaznamenává a hromadí plynoucí slova, dokud z nich syntézou opět nevznikne nová kognitivní jednotka, která se připojí k jednotkám, jež jsou v kognitivní paměti již obsaženy (Lederer 1973 in Pöchhacker and Shlesinger 2002:138). Z výše uvedené definice jednotky smyslu tudíž vyplývá, že i ona má proměnlivou velikost, protože k tomu, aby tlumočnick pochopil, co se řečník snaží sdělit a mohl určitý segment jeho projevu přetlumočit, bývá zapotřebí různý počet slov.

Velikostí nejmenšího úseku, po kterém tlumočnick může začít tlumočit, se zabývala například také Frieda Goldman-Eislerová. Ve svém výzkumu používá pojem *ear-voice span* (EVS), což bychom mohli definovat jako čas, který uplyne mezi tím, než tlumočnick určitou informaci zaznamená (uslyší) a následně ji překóduje do cílového jazyka (jinými slovy časový posuv). Správně předpokládá, že tlumočnick potřebuje určité minimální množství informací před tím, než začne určitý úsek tlumočit, a zamýšlí se, jak dlouhý by daný úsek měl být a co by měl obsahovat. Tyto dvě otázky ji nakonec přivádí ke dvěma dalším otázkám, kdy se snaží zjistit 1) zdali tlumočnicki upřednostňují časový posuv určité délky a 2) jaká je maximální délka časového posuvu, aniž by došlo ke ztrátě informace.

Na základě dotazování téměř 3 000 tlumočnicků zjistila, že ve více než 90% případů by tlumočnicki začali tlumočit teprve po tom, co by měli k dispozici ucelený predikátový výraz. Došla proto k závěru, že minimálním úsekem, který tlumočnicki pro začátek tlumočení potřebují, je podstatné jméno a sloveso. Podotýká, že v případě němčiny musí tlumočnicki při ST uchovávat v paměti zpravidla větší úsek, než je tomu v případě angličtiny nebo francouzštiny, protože musí čekat na nejdůležitější část nesené informace, kterou je sloveso. Na závěr dodává, že čím více je mezi podstatným jménem a slovesem jednotek, tím delší bude i EVS neboli časový posuv mezi tlumočnickem a řečníkem (Goldman-Eisler 1968 in Pöchhacker and Shlesinger 2002:71-72).

Uvedli jsme si pouze některé vybrané autory a jejich pohled na problematiku stanovení nejmenší jednotky převodu zejména za účelem srovnání s jednotkou orientace, jak ji definuje a nadále s ní ve svém modelu pracuje A. F. Širjajev. Jednotka orientace představuje klíčový prvek, z něhož vychází jednotlivé fáze procesu ST, které Širjajev nazývá fáze orientace, fáze vytyčení programu a fáze realizace⁶.

⁶ Viz Část II., kapitola 1. Komplexní model simultánního tlumočení

2. Redundance

Pojem redundance byl poprvé použit americkým matematikem C. E. Shannonem v jeho práci *Teorie komunikace* (1948), kde přichází s prvním obecným *modelem komunikace*, na němž popisuje přenos informací mezi zdrojem a příjemcem. Informace zde putuje informačním kanálem, který má omezenou kapacitu a navíc může být rušen - například šumem. To je také důvod, proč jsou všechny přirozené jazyky poměrně redundantní, protože právě vysoká míra vzájemné provázanosti částí řeči zajišťuje, že se část sdělení může ztratit nebo být zkreslena aniž by to narušilo průběh komunikace. Chybějící části si může příjemce domyslet na základě předcházejících a následujících částí sdělení a na základě informací v nich obsažených (Miller 1963:103). Podobně se později vyjadřuje i Min'jar-Beloručev, když uvádí, že redundance jazyka, podobně jako redundance jakéhokoliv kódu, slouží k zajištění úspěšné komunikace a projevuje se ve velkém množství gramatických a lexikálních jednotek nesoucích duplicitní informaci (Min'jar-Beloručev 1969:35). Za redundantní informaci můžeme považovat každou, která je ve sdělení již nějakým způsobem obsažena, i když je vyjádřena jinými znaky nebo jejich vztahy (Čeňková 1988:81).

Ruští matematici A. M. Jaglom a I. M. Jaglom, kteří se mimo jiné zabývali vyčíslením míry redundance jazyků pomocí statistiky, dokázali, že míra redundance „speciálních jazyků“, které se používají například ve vědeckých a technických textech anebo při obchodní korespondenci, je ve srovnání s přirozenými jazyky vyšší. Důvodem je to, že tyto jazyky užívají zpravidla menší počet slov a zároveň se mnohé obraty a spojení častěji opakují. Jako příklad velmi redundantního jazyka potom uvádějí rozhovor mezi pilotem letadla a dispečerem na věži, kde takováto redundance může v některých případech dosahovat až 96%.

Černov píše, že redundanci umožňují dvě základní pravidla. První je, že se informace anebo jejich morfologické vyjádření ve sdělení opakuje a druhé, že jsou tyto informace mezi sebou propojeny. Vzniká tak tedy jistý intratextuální vztah, jenž usnadňuje dekódování informace a anticipaci⁷. Tento druh redundance se nazývá *objektivní redundance komunikátu* a zvyšuje ji navíc i jazyková koreference a explicitnost textu. Černov uvádí, že se míra redundance ruského jazyka pohybuje mezi 72,1-83,6%. V souvislosti s objektivní redundancí dále píše, že se ke konci 50. let 20. století začínáme setkávat také s pojmem *subjektivní redundance komunikátu*. Na příkladu ze symposia chemiků ukazuje, že vystoupení odborníka v oblasti

⁷ Viz Část II., kapitola 3., oddíl 3 Pravděpodobnostní prognózování

chemie bude pravděpodobně ostatním odborníkům připadat z hlediska obsahu poměrně redundantní, zatímco tlumočnickovi, který bude mít nejspíše jen okrajové znalosti, toto téma obsahově redundantní nepřijde. Míra subjektivní redundance komunikátu je proto poměrně individuální veličinou, kterou pozitivně ovlivňuje implicitnost informací, kontext, zkušenosti a znalosti konkrétního účastníka komunikace (Černov 1978:56-60).

Stojí za zmínku, že mezi prvními, kdo psal o využití redundance jako nástroje na zkrácení délky tlumočeného projevu, byl již Jean Herbert ve své knize *The Interpreter's Handbook* z roku 1952, kde ji zmiňuje jako jeden z prostředků jak zajistit, aby konsekutivní tlumočení trvalo pouze asi 75% času originálu (Herbert 1952:71).

Redundance je velmi důležitým předpokladem nejen z hlediska využití řečové komprese⁸, ale také pro fungování mechanismu pravděpodobnostního prognózování, které hierarchicky probíhá na úrovni prozodie, gramatiky, sémantiky a nakonec i smyslu výpovědi. Podstata tohoto mechanismu spočívá v tom, že při simultánním tlumočení v obtížných podmínkách nemůže být dosaženo potřebné míry redundance pouze na jedné úrovni, protože každá další úroveň přispívá ke zvýšení redundance celého sdělení a zároveň ke zvýšení míry redundance úrovní předchozích (Černov 1978:69). Logické je proto i další tvrzení, že čím je redundance textu vyšší, tím je vyšší i pravděpodobnost správného prognózování dalšího směřování výpovědi (Černov 1987:129). Zároveň uvádí, že simultánní tlumočení vyžaduje určitou minimální míru redundance a nemůže být proto efektivně využito například pro tlumočení kvalitní fikce, poezie, právnických materiálů anebo materiálů složených jenom z čísel, pokud tlumočnickovi nebylo předem umožněno se s materiálem seznámit. Tvrdí, že redundance ani informační obsah nejsou ve sdělení rozloženy rovnoměrně, ale že nejvíce redundancí obsahuje *téma* (známá informace) a nejvíce informací obsahuje *réma* (nová informace). Tlumočníci se podle něj proto zaměřují právě na rématickou část sdělení, protože ta obsahuje nejvíce nových informací. Pokud by se stalo, že tlumočnick nepřetlumočí některou z redundantních částí sdělení obsažených v tématu, příjemce si chybějící část poměrně snadno domyslí. Pokud by ale tlumočnick vynechal nebo nesprávně přetlumočil novou informaci obsaženou v rématu, mohlo by se snadno stát, že sdělení nebude srozumitelné a ke splnění komunikačního cíle nedojde.

⁸ Viz Část I., kapitola 3., oddíl 1 Řečová komprese

Catherine Stenzlová píše, že pokud je řečníkův projev málo redundantní, musí tlumočnick největší část kapacity věnovat na zpracování informace, její pochopení a analýzu, což se může následně nepříznivě projevit na výstupu v cílovém jazyce (styl, logické uspořádání a kontrola výstupu). Pokud se objektivní redundance sdělení ve výchozím jazyce blíží nule, může se toto sdělení stát pro tlumočnicka vlivem informační přesycenosti netlumočitelným. Podobná situace může nastat i v případě, kdy text obsahuje z pohledu tlumočnicka minimální subjektivní míru redundance, protože se tlumočnick v dané oblasti neorientuje a redundance na lingvistické rovině mu na převod sdělení nestačí (Stenzl 1989:254).

Míra redundance se bude lišit také podle druhu textu. Obecně můžeme říci, že u mluvených projevů je míra redundance mnohem vyšší a to i pokud se jedná o projevy připravené. Danica Seleskovitchová (1962:18) jako důvody uvádí například nadbytečné řečnické obraty, opakování, vsuvky a opravy. I u mluvených projevů ale bude záležet na tom, zdali se jedná například o slavnostní projev, který bývá zpravidla velmi redundantní, anebo o projev technický, kde bývá redundancí podstatně méně.

Příkladem segmentů, které vykazují velmi malou míru redundance, jsou zejména čísla a jména, včetně akronymů, protože ty bývají zpravidla krátké a některé hlásky nebo slabiky mohou znít velmi podobně. Stačí tedy chvilka tlumočnickovy nepozornosti a informace „neprojde“ (Gile 2009:194).

Míru redundance zjišťuje tlumočnick v průběhu analýzy během procesu simultánního tlumočení. Z toho důvodu je důležité, aby si tlumočnick nechal dostatečný odstup od řečníka a měl tak k dispozici určitý kontext (Malkovská 2009:65).

Na závěr je třeba poznamenat, že jedním ze základních úkolů simultánního tlumočnicka je nalézt optimální úroveň redundance. Cílový komunikát musí být vždy do určité míry redundantní, aby byl pro adresáta snadno pochopitelný, ale zároveň musí nést prvky relevantní informace (Šípalová 1999:25).

3. Širjajev a princip ekonomie

V tomto oddílu se zabýváme principem ekonomie neboli řečovou kompresí, která podle Širjajeva umožňuje tlumočnickovi zachovat si mírné tempo převodu a tím i dostatek času pro souběžnou orientaci v projevu mluvčího, hledání tlumočnických řešení a jejich realizaci.

3.1 Řečová komprese

Jedním z nástrojů, jak zajistit úspěšný průběh simultánního tlumočení, je schopnost tlumočnicka vyjadřovat se úsporněji. V tom mu pomáhá takzvaný *princip ekonomie* neboli *řečová komprese*. Ta se podle Čenkové (1988:80) projevuje dvojím způsobem: 1) jako *eliminace redundancí* (obsahová ekonomie) a 2) jako *jazyková komprese* (formální ekonomie)⁹.

Ruský filolog V. A. Artemov (1966:90) definuje kompresi jako: „...kondenzaci řeči podle pravidel jazyka, při které se v ní zachovává pouze to, co je pro splnění komunikačního cíle naprosto nezbytné...“ O tom, že komprese je zcela přirozenou součástí komunikace svědčí i tvrzení ruského psycholingvisty V. D. Tunkela, když říká, že „...v procesu ústní komunikace je zkrácení objemu řečeného až o 60% zcela v pořádku“ (Tunkel:1965). Všechny jazyky využívají jevu, kterému se říká elipsa a tento jev začíná čím dál tím častěji přitahovat pozornost lingvistů (Černov 1987:147). Kompresi v ST si ale nesmíme plést s vynechávkami, tzn. s vypuštěním segmentů řeči nesoucích informaci, která nevyplývá z předchozích částí projevu anebo z extralingvistické komunikační situace (Širjajev 1979:91).

Základní představu o tom, jak komprese dosáhnout, můžeme získat po přečtení následujícího úryvku jedné z prací Širjajeva (1982a:94-95): „Jazyková komprese probíhá cestou synonymických a jim blízkých záměn slovních spojení a vět za kratší slova, slovní spojení a věty, vypuštěním segmentů, které opakují dříve získané informace, a smyslových celků, které jsou v dané komunikační situaci anebo pro splnění komunikačního cíle redundantní.“ Širjajev (1979:84) uvádí, že v závislosti na slovním druhu je možné kompresi využít u 30-35% sloves, 50% podstatných jmen a 75-80% jmen přídavných. Udává také příklad, kdy při ústním předávání informace v řadě sedmi lidí dochází k největší kompresi u prvního člověka (okolo 50%) a následně potom u člověka druhého. Sedmý člověk v pořadí bude schopen zestručnit

⁹ Viz oddíl 4

sdělení už jen asi o 5-7%, pokud nebude chtít, aby to mělo negativní důsledky na samotný obsah sdělení. Tato skutečnost je velmi zajímavá, zejména pokud si ji dosadíme do kontextu pilotáže, tj. situace, kdy tlumočník tlumočí ne přímo z původního projevu mluvčího, ale z jeho již jednou přetlumočené varianty.

R. Jones (1998:95) říká, že vzhledem k časové tísní, ve které se tlumočník nachází, neznalosti směru, kam se řečníkův projev ubírá a požadavku neustále tlumočit, musí mít tlumočník připraveny techniky, jak s řečníkem držet krok. Jednu z těchto technik potom vidí právě v úspornosti vyjadřování. Tvrdí, že potřeba úsporně se vyjadřovat je společná pro všechny jazyky, ale že v případě některých jazyků je tato potřeba naléhavější, než u jiných. Jako příklad uvádí svůj rodný jazyk, angličtinu, kterou definuje jako informačně velmi hustý avšak přesto poměrně stručný jazyk. To při převodu do jiných jazyků ve výsledku znamená, že k převedení určitého segmentu do cizího jazyka bude zpravidla zapotřebí daleko více slov, než tomu bylo v případě angličtiny. Dokonce tvrdí, že při převodu do románských jazyků se původní text z angličtiny může zvětšit až o 50%.

Mezi techniky, které Jones za účelem úspornějšího vyjadřování doporučuje, patří: 1) odkázání se na předchozí segment, 2) vypuštění prázdných slov a obrátů nenesoucích informaci, 3) vybírání kratších způsobů, jak něco říci a 4) odstranění květnatosti projevu, pokud není opodstatněná anebo tím nedojde ke ztrátě důležité informace (Jones 1998:98). Kromě těchto technik vidí Jones ještě možnost využívat metody 1) simplifikace – kdy zejména u technicky velmi složitých projevů se má tlumočník snažit alespoň převést nejpodstatnější prvky sdělení a 2) generalizace – pokud je projev příliš rychlý a pro splnění komunikačního cíle není potřeba uvést všechny položky z výčtu, může tlumočník použít pojem nadřazený.

Vynechání informace považuje za krajní řešení pouze v situaci, kdy se tlumočník nachází pod tlakem způsobeným přílišnou techničností projevu, způsobem vyjadřování mluvčího a jeho rychlostí, případně kombinací uvedených, a využití simplifikace nebo generalizace k zajištění uspokojivé kvality tlumočení nestačí. V takovém případě ale upozorňuje, že tlumočník musí i nadále projev analyzovat, aby byl schopen vynechávat opravdu pouze okrajovou informaci, a zároveň si od projevu udržet dostatečný odstup, aby byl schopen správně analyzovat, co je důležité a co je možné vynechat.

Robin Setton a Andrew Dawrant nahlíží na úspornost vyjadřování a řečovou kompresi jako na dvě různé kategorie, které definují následovně: *Úspornost vyjadřování* spočívá v převedení celého sdělení v jeho implicitní i explicitní podobě beze ztrát, ale stručněji, čehož lze

dosáhnout: 1) využitím menšího počtu výstižnějších slov a 2) eliminací přílišné redundance pomocí vhodných lingvistických nástrojů, jako například větného členění, intonace a odkazování se na předcházející části sdělení. Tímto způsobem lze snížit objem textu o 10-25% (Setton and Dawrant 2016:100). *Řečová komprese* se potom podle nich projevuje jako daleko razantnější zeštíhlování, které zahrnuje jednak maximálně úsporný styl vyjadřování, větší eliminaci redundancí a navíc i redukci nebo vynechání menších či nepodstatných detailů, dokonce i některých subjektivních redundancí (Setton and Dawrant 2016:100).

3.2 Řečová dekomprese

Protipólem řečové komprese je *řečová dekomprese*, jež se dělí na *objektivní* a *subjektivní*, podle toho, z jakého důvodu ji tlumočnick vyžil. V případě, že je nutno zajistit mezikulturní převod, protože posluchač by dané informaci neporozuměl (tlumočnick předpokládá, že posluchač nemá potřebné vědomostní a kulturní povědomí o dané skutečnosti a informaci by nepochopil), jedná se o dekompresi objektivní. Objektivní příčinou dekomprese, může být i snaha tlumočnicka při pilotáži formulovat převod tak, aby mu ostatní tlumočnicki mohli porozumět s menším vynaloženým úsilím (Šípalová 2001:14).

Mezi subjektivní příčiny patří situace, kdy 1) tlumočnick použije první ekvivalent, který se mu vybaví, protože v průběhu ST nemá čas hledat optimální variantu (Čeňková 1988:87); a dále také to, že 2) někteří tlumočnicki mají při velmi pomalých projevech snahu rozvíjet, upřesňovat a zlogičťovat vztahy mezi jednotlivými segmenty a zaplňovat dlouhé pauzy různými prázdnými výrazy a obraty (Širjajev 1982a:95).

Jones (1998:104) v tomto směru uvádí, že existují situace, kdy je žádoucí rekapitulovat a shrnout, co již bylo řečeno, pokud má například tlumočnick pocit, že posluchač sdělení vinou řečnicka neporozuměl. To si ale může tlumočnick dovolit pouze v případě, že na to má čas.

Jako poslední případ jazykové dekomprese ze subjektivních příčin bychom rádi uvedli situaci, kdy se tlumočnick dopustí závažné chyby, kterou si ale jeho posluchači neuvědomí a je potřeba ji opravit. V takovou chvíli logicky dochází k tomu, že je převedený projev delší, než byl projev výchozí.

Černov sice slovo „dekomprese“ výslovně neužívá, ale je to přesně to, co má na mysli, když píše, že opačným jevem komprese je jev, který bychom mohli nazvat *expanze*. Tímto

termínem nazývá zvýšení míry redundance neboli snížení informační hustoty sdělení, ke kterému je možné se uchýlit, pokud je tempo řeči mluvčího pomalé. Cílem expanze může být snadnější porozumění projevu v cílovém jazyce, protože expanze jakoby „rozbalí“ původní smyslově zhuštěné sdělení řečníka, které bylo „zabaleno“, a udělá jej pro příjemce srozumitelnějším (Černov 1987:156).

Můžeme tedy shrnout, že komprese i dekomprese jsou s principem ekonomie úzce spojeny a představují jeho dva protipóly. Zajímavé však je, že na různých úrovních textu mohou obě tyto strategie přecházet jedna ve druhou, takže například to, co bychom na nižší úrovni textu mohli označit za dekompresi, se může na vyšší úrovni textu změnit v kompresi a naopak. Abychom byli schopni určit, zdali se jedná o kompresi nebo dekompresi, musíme si stanovit, na jaké úrovni textu budeme na princip ekonomie nahlížet. Z hlediska simultánního tlumočení by bylo proto nejlepší si jako tuto úroveň zvolit *jednotku orientace*¹⁰ (Šípalová 1999:25).

3.3 Důvody pro využívání řečové komprese

Cílem simultánního tlumočení je nejen přesné, ale i úplné převedení obsahu sdělení ve výchozím jazyce do jazyka cílového. Oproti překladu však podmínky simultánního tlumočení málokdy dovolují převod textu výchozího jazyka do jazyka cílového v jeho doslovném znění.

Podle Černova (1969), jehož pracovními jazyky byla angličtina a ruština, se u dobrého překladu z angličtiny do ruštiny zvětší cílový text asi o polovinu. Právě převod z neflektivních jazyků (neskloňují ani nečasují) do jazyků flektivních vidí jako hlavní příčinu toho, proč dochází k zvětšení objemu převedeného textu. Při simultánním tlumočení, kde tlumočnick vzhledem k časovému omezení nemá možnost hledat lepší a kratší řešení, se objem výsledného textu může zvětšit na více než dvojnásobek textu původního. Černov proto celkem logicky dochází k závěru, že pokud je tempo projevu středně rychlé nebo rychlé, tlumočnick fyzicky nemůže stihnout celý text projevu přetlumočit. U začínajících a málo zkušených tlumočnicků se tato skutečnost podle Černova (1969) projevuje tak, že se překotně snaží stihnout přetlumočit všechno, co slyší, v rámci úspory času ani nedoříkávají pádové koncovky jednotlivých slov a ztrácí kontrolu nad svou vlastní produkcí. Oproti tomu zkušení

¹⁰ Viz Část I., kapitola 1 Širjajev a jeho jednotka orientace

tlumočníci jsou podle něj většinou schopni tlumočit v klidu a udržet si střední tempo řeči i při převodu velmi rychlých projevů, protože umí využívat řečovou kompresi.

Z pokusů, které Černov (1969:55-58) provedl srovnáváním počtu slov přeloženého textu a počtu slov projevu tlumočeného, který byl středně rychlý a rychlý, vyplynulo, že při tlumočení z angličtiny do ruštiny jsou tlumočníci u středně rychlého projevu schopni pomocí komprese snížit počet slov o 7-15%, zatímco u rychlých projevů to bylo ve srovnání s překladem až o 30%. Černov navíc věří, že poslední číslo by mohlo být ještě vyšší a poukazuje na skutečnost, že pokud tlumočnická ovládá řečovou kompresi na dobré úrovni, nedochází ke ztrátě smyslových celků, jak by se dalo očekávat za situace, kdy řečník mluví rychle a tlumočnická ne. Schopnost efektivně využívat řečovou kompresi podle něj do značné míry závisí na přípravě tlumočnická, jež má mít za cíl naučit je automaticky identifikovat segmenty, které je možné v rámci dané jazykové kombinace eliminovat anebo zkrátit.

Nezbytnost využívat při simultánním tlumočení řečovou kompresi si samozřejmě uvědomuje také Širjajev (1979), který pracoval s jazykovou kombinací francouzština ↔ ruština, a shledal, že se při převodu z francouzštiny do ruštiny cílový text zvětší asi o čtvrtinu. Podobně jako Černov i on píše, že při středním a rychlém tempu řeči mluvčího používá tlumočnická řečovou kompresi, čímž zmenšuje objem textu, aniž by tím významněji ohrozil splnění komunikačního cíle řečníka (Širjajev 1982a:94). Zároveň říká, že míra komprese bude záviset nejen na rychlosti projevu mluvčího, ale z velké části také na podobnosti jazykové dvojice, v rámci které převod probíhá (Širjajev 1979:85). Jako hlavní důvod pro využívání řečové komprese vidí Širjajev potřebu, aby si tlumočnická zachoval mírné tempo řeči i v situacích, kdy řečník mluví středně rychle nebo rychle. To je důležité zejména proto, že „...mírné tempo řeči tlumočnická umožňuje plynulý průběh procesu realizace tlumočnických řešení a dalších (s ním spojených) procesů (Širjajev 1982a:94).

Z hlediska rychlosti je ale třeba zmínit, že v některých případech může být vhodnější, pokud tlumočnická rychle použije první ekvivalent, který ho napadne, a to i přesto, že je co do počtu slov delší, protože to může být rychlejší, než kdyby se zdlouhavě snažil segment převodu nějakým způsobem komprimovat (Malínská 1985).

Důvodem pro využívání řečové komprese jsou podle Širjajeva také fyziologická omezení v podobě rychlosti řeči a myšlenkových pochodů v mozku tlumočnická, která vedou k tomu, že

se mnozí tlumočníci u rychlých projevů mohou dopouštět řady chyb. Limitujícím faktorem v simultánním tlumočení je podle něj také to, že „každý tlumočnick potřebuje pro orientaci ve výchozím textu řečníka určité minimální množství pauz, kdy sám nemluví a může tak vnímat segmenty projevu mluvčího“ (Širjajev 1979:82). Posledním důvodem, jenž neumožňuje převod všeho, co bylo ve výchozím jazyce řečeno, je skutečnost, že při středním a rychlém tempu projevu dochází při přechodu od řeči mluvčího k *vnitřní řeči*¹¹ tlumočnicka a následné produkci řeči v jazyce cílovém k situacím, kdy se zhuštěné segmenty řeči, jež vznikají v podvědomí tlumočnicka, nestíhají při ústní produkci plně „rozbalit“, což se poté projevuje v podobě různých přeráznutí a zkomolených slov (Širjajev 1979:83). Výše uvedené důvody proto dovádějí Širjajeva k závěru, že pokud má být ST při středním a rychlém tempu projevu řečníka kvalitní, musí být tlumočnick schopen využívat řečové komprese.

3.4 Přístupy k dělení komprese

Přestože mezi odborníky nepanuje úplná shoda, jak různé druhy komprese dělit a nazývat, uvedeme si některé nejvýznamnější badatele, kteří se tímto tématem zabývali.

Černov (1969:60) píše, že řečová komprese, neboli „zhuštění řeči“ probíhá ve dvou rovinách: 1) na rovině *lexikální komprese*, kde dochází k úspornějšímu výběru lexiky a 2) na rovině *racionalizace syntaktické skladby převodu (syntaktická komprese)*. Tento způsob komprese vidí jako velmi důležitý zejména při převodu z analytického jazyka (angličtina) do jazyka flektivního (ruština).

V případě *lexikální komprese* se Černov odkazuje na práce R. K. Min'jar-Beloručeva, který v tomto směru doporučuje například nahradit slovní spojení jedním slovem (vedoucí představitelé => lídři) anebo ustálené spojení kratším spojením (v nepřilíš daleké budoucnosti => v blízké budoucnosti). Přestože se Min'jar-Beloručev zabýval zejména konsektivním tlumočením, dané techniky pomohou ušetřit tlumočnickovi čas a síly i při tlumočení simultánním. Z hlediska *syntaktické komprese* uvádí Černov příklady na převodu z angličtiny do ruštiny, kde radí, jak se vypořádat s jevy jako je minulé přičestí, pasivum po modálních slovese a vedlejší věty. Doporučovanými technikami zde jsou 1) rozdělení souvětí¹² s mnoha

¹¹ Vnitřní řeč je rychlejší a kratší odraz v mysli toho, co je pronášeno navenek (Hromasová 1974:122 in Pachtová 1977:34).

¹² Dělení souvětí na menší počet jednodušších a kratších vět připomíná strategii KISS nebo salámovou metodu, o které R. Jones (1998:93) píše, že je velmi užitečná při tlumočení z jazyků, které mají přirozenou tendenci tvořit dlouhé, složité věty s velkým množstvím vsuvek, jako je třeba ruština. Salámovou metodu doporučuje také

vedlejšími větami na dvě nebo více samostatných a jednodušších struktur a 2) záměna vedlejší věty participiem nebo předložkovou vazbou. Později Černov (1987:147-149) přidává k lexikální a syntaktické kompresi ještě dva druhy, kterými jsou *slabiková komprese* a *sémantická komprese*. Slabiková komprese spočívá ve snížení počtu slabik v segmentu a to díky výběru slov, která mají stejný význam, ale menší počet slabik. Sémantická komprese většinou doprovází další druhy komprese a spočívá ve vypuštění sémantických komponentů, které se opakují a jejich nahrazení nadřazeným pojmem.

Z komunikativního hlediska je možné podle Černova rozdělit kompresi na *strukturně sémantickou*, kam spadají všechny příklady uvedené výše, a na kompresi *situačně smyslovou*, kam řadí eliminaci informací z projevu, které jsou předávány extralingvisticky.

Čeňková, jak již bylo uvedeno výše, dělí kompresi na *eliminaci redundancí*, která spočívá v potřebě vyloučit nebo na minimum redukovat všechny zbytečné a nepodstatné adiccionální prvky, a na *jazykovou kompresi*, pro niž je příznačné úspornější, sevřenější vyjadřování, při kterém využíváme všech způsobů kondenzace (Čeňková 1988:80).

Taida Nováková, jež při studiu komprese vycházela z prací sovětských a bulharských autorů, hovoří o tzv. *tlumočnické kompresi*, kterou chápe jako daleko širší jev, než jen kompresi jazykovou. Píše, že tlumočnická komprese je oproti jazykové kompresi procesem dynamičtějším a variabilnějším, od které se liší minimálně tak, jak se od sebe liší proces překladu a proces tlumočení (Nováková 1993:69).

Širjajev dělí kompresi na *eliminaci* (eliminace generalizací, rekapitulací, segmentů nenesoucích informací...) a na *vlastní kompresi*, kterou potom ještě dělí na *sémantickou* (univerbizace, náhrada úplného názvu zkratkou, pronominalizační transformace...) a *syntaktickou* (záměna souvětí jednoduchou větou, polovětnou vazbou...) (Širjajev 1979:94). Jednotlivým kategoriím a příkladům je věnován následující oddíl.

využívat zejména při tlumočení do jazyka B (retour), protože dává tlumočnickovi možnost vyjadřovat se v krátkých, jednoduchých větách, u kterých je menší riziko, že se dopustí chyby v gramatice (Jones 1998:122).

3.5 Dělení komprese podle Širjajeva

Jak vidíme, kompresi lze dělit různými způsoby a lze na ní také různými způsoby nahlížet. Vzhledem k tomu, že je cílem této práce seznámit čtenáře především s dílem A. F. Širjajeva, budeme se v následující části věnovat dělení komprese a jejím příkladům podle něj. Nejprve se zaměříme na eliminaci.

3.5.1 Eliminace redundancí

Širjajev píše, že jedním z nejčastějších způsobů využití komprese je *eliminace segmentů nesoucích informaci*, která je v dané komunikační situaci předávána extralingvisticky. Například pokud mluvčí říká: „Na začátku bych chtěl říct A a B.“ je možné tuto větu zkrátit na pouhé: „Chtěl bych říct A a B.“, protože skutečnost, že se jedná o začátek, je účastníkům zřejmá. Dalším druhem komprese je *eliminace segmentů nesoucích informaci*, jež se opakuje a je tedy již příjemci známa. Místo spojení „obyvatelé Německa a obyvatelé Francie“ můžeme jednoduše říci „obyvatelé Německa a Francie.“ Opakování slov, slovních spojení a dokonce i celých vět patří mezi oblíbené řečnické techniky, ale z hlediska splnění komunikačního cíle je možné je vynechat, aniž by to uškodilo informačnímu obsahu sdělení v cílovém jazyce. Třetím druhem eliminace je *eliminace segmentů nesoucích informaci*, která není obsažena ani v předchozích segmentech ani se nepředává extralingvisticky. V tomto případě se jedná o zdvořilostní fráze, odchýlení se řečníka od tématu, básnické přívlastky a participia. Širjajev píše, že se mezi eliminovanými segmenty často nachází i čísla. Jako příklad uvádí situaci, kdy řečník s cílem ilustrovat rozvoj národního vzdělávání, začal uvádět velké množství čísel o počtu různých školských vzdělávacích zařízení, počtu žáků, studentů, učitelů a dalších, a tlumočníci z výčtu převedli čísla pouze některá. Širjajev zastává názor, že v dané komunikační situaci je možné na eliminované segmenty s čísly do určité míry nahlížet jako na redundantní, a že jejich eliminace nemá na cíl komunikace výraznější vliv¹³. Tyto nástroje se na celkové průměrné kompresi projevu podílejí asi ze tří čtvrtin, ale i zde existuje určitá hranice, za kterou se spolehlivost komunikačního procesu stává nepříjemně nízkou. Nalezení této hranice pro uvedené druhy eliminací proto představuje důležitý lingvistický úkol. (Širjajev 1979:89-91). Z hlediska způsobu, jakým v uvedených příkladech ke kompresi dochází, bychom tyto eliminace mohli také nazvat kompresí obsahovou (viz Čeňková výše).

¹³ Eliminaci některých čísel s tím, že jsou v rámci sdělení redundantní, však kritizuje Černov (1987:155-156) a odvolává se na mezinárodní standardy ST, podle kterých se vynechání číslovek nepovažuje za kompresi, ale za vynechávku. Zdůvodňuje to tím, že při kompresi dochází k informační kondenzaci sdělení, zatímco při vynechání číslovky se informace ztrácí.

3.5.2 Vlastní komprese

Do kategorie vlastní komprese bychom mohli zařadit skupinu postupů, které spočívají v záměně věty nebo slovního spojení za kratší ekvivalent v podobě kratší věty, kratšího slovního spojení anebo kratšího slova, přičemž se obsahová stránka sdělení téměř nemění. V řadě případů tak dochází k synonymické nebo jí podobné záměně. Do této kategorie spadá velké množství různých postupů a my se pokusíme ukázat si ty nejtypičtější.

Mezi nejpoužívanější postupy patří *záměna názvu organizace nebo celku zkratkou* (Severoatlantická aliance -> NATO), *záměna spojení slovesa a podstatného jména slovesem* (provádět analýzu -> analyzovat), *záměna vedlejší věty vztahné polovětnou vazbou* (lidé, kteří pracují ve službách -> lidé pracující ve službách) a *záměna vedlejší věty předložkovou vazbou* (vztahy, které spojují naše země -> vztahy mezi našimi zeměmi). Existují i další způsoby komprese výstupu v cílovém jazyce, na které můžeme přijít, pokud důkladně srovnáme konkrétní jazykovou dvojici a zamyslíme se nad možnostmi komprese, jež se nám u této dvojice nabízí (Širjajev 1979:91-93). Uvedené postupy bychom mohli také nazvat kompresí jazykovou neboli formální (viz Čeňková výše).

3.5.2.1 Sémantická komprese

Širjajev dále vysvětluje, že v souvislosti s řečovou kompresí dochází k *transformacím textu v sémantické rovině* a tyto transformace závisí na typu komprese, jež byla v průběhu simultánního tlumočení použita. Mezi typické příklady patří 1) spojení sémantických komponentů v případě, kdy došlo k synonymické nebo k ní blízké záměně, 2) eliminace opakujících se sémantických komponentů z důvodu eliminace segmentů nesoucích informaci, která již byla obsažena v předchozích částech sdělení, 3) náhrada rozdílných sémantických prvků prvkem nadřazeným (generalizace), 4) vypuštění sémantických komponentů z důvodu jejich nepodstatnosti z hlediska cíle sdělení nebo proto, že 5) jsou z komunikační situace zřejmé. Z uvedených sémantických transformací nemá významnější vliv na obsahovou stránku řečeného pouze spojení sémantických komponentů, zatímco ostatní čtyři transformace již ano. Ve výsledku to tedy znamená, že řečová komprese v simultánním tlumočení s sebou obvykle přináší lexikálně-sémantickou kompresi sdělení (Širjajev 1979:94-96).

3.5.2.2 Syntaktická komprese

Kromě změny sémantické struktury se vlivem komprese v ST mění také *syntaktické uspořádání* textu v cílovém jazyce. Tyto změny v syntaxi vedou k tomu, že se vztahy mezi jednotlivými částmi syntaxe stanou buď jasnějšími anebo naopak méně jasnými (Širjajev

1979:96). Myslíme si, že snahou tlumočnicka by mělo být si práci spíše usnadňovat, než komplikovat a riskovat, že se ztratí ve složité spleti vztahů jednotlivých složek sdělení. Jednodušší a přehlednější struktura sdělení ve výsledku podle nás nejenom ušetří nároky na tlumočnickovu krátkodobou paměť, ale pravděpodobně ji ocení i jeho posluchači a určitě potom případní kolegové, kteří by z něj museli tlumočit dále. Širjajev proto uvádí příklady, kdy změny v syntaxi vedou k jejímu zjednodušení neboli racionalizaci. Pro ilustraci to mohou být situace, kdy 1) dochází k záměně slovního spojení slovesem, 2) záměně souvětí větou jednoduchou nebo 3) vynechání účastníků, kteří jsou z hlediska cíle komunikační situace redundantní (Širjajev 1979:97).

3.6 Klady a zápory komprese

Jak již bylo uvedeno výše, komprese patří mezi základní tlumočnické strategie, jejíž největší přínos spočívá zejména při tlumočení projevů, které jsou pronášeny rychle. Pomocí komprese je možné zmenšit také odstup mezi tlumočnickem a řečníkem, což snižuje nároky na paměť a procesní kapacitu tlumočnicka.

Na rozdíl od vynechávky, kdy tlumočnick nepřevede do cílového jazyka informaci, již adresát nemůže získat z jiné části projevu či extralingvistické situace, nedochází u komprese ke ztrátě informace nebo k jejímu posunu, protože je vynechána pouze informace redundantní (Šípalová 2001:28).

Zápornou stránkou komprese může být situace, kdy tlumočnick vyprodukuje natolik kondenzovaný úsek, že jej jeho posluchač již nemůže adekvátně dekodovat. Nevýhodou komprese je také to, že ji není možné využívat ve všech situacích, jak si vysvětlíme níže.

3.7 Kdy nelze využívat kompresi

Komprese je považována za přijatelnou a někdy dokonce za nutnou strategii při tlumočení projevů na konferencích nebo v podobných situacích. Obecně ji však většinou nelze využívat při soudním tlumočení, zejména pokud se jedná o tlumočení výpovědí podezřelých, obžalovaných nebo svědků (Kalina 1998 in Pöchhacker 2015:74).

Využívání komprese je také do značné míry omezeno při dvoustupňovém simultánním převodu (pilotáži), kdy ostatní tlumočnicki tlumočí z již jednou přetlumočeného projevu pilotujícího tlumočnicka. Jak již víme z předcházející části, simultánní tlumočení vyžaduje určitou minimální míru redundance. Komprese neboli snížení míry redundance v převodu

hlavního tlumočnicka vede ke zhuštění informační nasycenosti sdělení a tím pádem i ke ztížení práce tlumočnicků, kteří jsou na převodu hlavního tlumočnicka zcela závislí (Švejcer:1967). Z toho důvodu by při pilotáži měli hlavní tlumočníci využívat kompresi velmi obezřetně, s výjimkou komprese směřující ke zjednodušení syntaktické struktury, která naopak pochopení sdělení usnadňuje (Černov 1987:156).

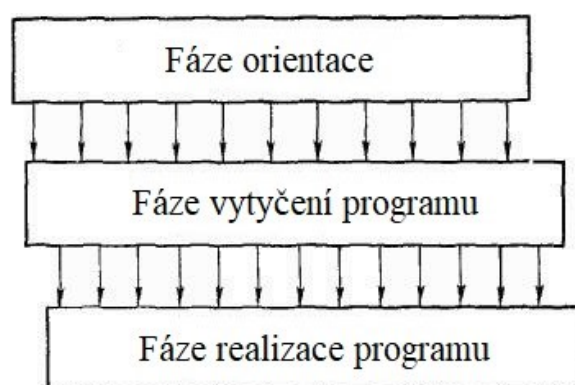
Část II. A. F. Širjajev a jeho komplexní model simultánního tlumočení

V této části nejprve podrobně popisujeme model A. F. Širjajeva a jeho specifické rysy. Dále vybíráme několik dalších významných modelů, jež vznikaly ve stejném období, stručně je charakterizujeme a snažíme se je s Širjajevovým modelem srovnat.

1. Komplexní model simultánního tlumočení

V roce 1979 přichází Širjajev se svým vlastním modelem simultánního tlumočení. Autor se v něm zaměřuje na nejpodstatnější části procesu simultánního tlumočení, které podrobně analyzuje. Vysvětluje, že zatímco se modely ST jiných badatelů, jež ve své knize uvádí, zabývají některou z dílčích částí procesu ST, jeho model se nazývá komplexním, protože všechny důležité části spojuje. Tím má na mysli zejména takové, které jsou důležité z hlediska realizace jednotlivých tlumočnických kroků v procesu samotného ST. Velký přínos svého modelu vidí Širjajev nejen v tom, že přehledně znázorňuje celý proces simultánního tlumočení, ale i v tom, že se z něj dá vycházet při vypracování metodiky výuky.

Širjajevův komplexní model se skládá ze třech souběžně probíhajících fází, které nazval *fáze orientace*, *fáze vytyčení programu* a *fáze realizace programu*. Všechny tyto tři fáze jsou navzájem úzce spojeny a společně tvoří jednu činnost, kterou známe pod pojmem simultánní tlumočení. Autor při výběru terminologie i přístupu k tlumočení vychází ze sovětské psycholingvistické školy, jejímiž hlavními představiteli v té době byli zejména A. A. Leont'jev, L. S. Vygotskij a I. A. Zimnjaja. Pojmu „program“ využívá podle Čenkové (1988:57) při charakteristice řečové činnosti řada autorů. Aplikují jej i na psycholingvistický popis procesu simultánního tlumočení, kde však tlumočnick nevytváří svůj vlastní program, ale převádí program formulovaný řečníkem.

Obrázek 1: Obecný model činnosti simultánního tlumočnicka (Širjajev 1979:100)

Fáze orientace probíhá bez přestávky od začátku projevu mluvčího až do jeho konce. Ze strany tlumočnicka se však nejedná o pouhý poslech slyšeného. Jedná se o aktivní činnost, při které hledá a vybírá vhodná tlumočnická řešení na základě informací získaných pomocí analýzy smyslové struktury projevu mluvčího s ohledem na lexikálně gramatické uspořádání projevu. Tato orientace vychází z důkladné znalosti komunikačního kontextu, dříve nabytých zkušeností tlumočnicka, anticipace zamýšleného komunikačního cíle, smyslového obsahu a jazykové formy projevu. Aby orientace ve výchozím textu byla úspěšná, nechává si tlumočnick od řečníka většinou odstup v délce 1-3 sekund, což mu pomáhá v projevu identifikovat smyslové jednotky. Tyto jednotky nejčastěji odpovídají intonačně-smyslovým celkům, strukturně-syntaktickým částem projevu anebo pouhým úsekům projevu, které vznikají v důsledku jednotlivých kroků tvůrčího procesu v hlavě řečníka. Vzhledem ke specifické povaze simultánního tlumočení s sebou ale nese každá orientace ve výchozím textu určité nejasnosti, jež se daří upřesnit teprve v průběhu samotného tlumočení po tom, co tlumočnick získá lepší představu o smyslovém obsahu předmětu orientace, syntaktické struktury věty, variantách jejího dalšího rozvoje a použitých slovech (Širjajev 1979:100).

Fáze vytyčení programu začíná ihned po získání prvních informací ve fázi orientace dostatečných pro realizaci první části promluvy v cílovém jazyce a končí po orientaci v poslední části projevu řečníka a přijetím odpovídajícího rozhodnutí na straně tlumočnicka. V praxi to tedy znamená, že fáze hledání a vytyčení programu končí buď ve stejnou chvíli, jako projev řečníka anebo o několik vteřin později. Tato fáze vždy v určité míře záleží na očekávání vzniku konkrétní tlumočnické situace a na tlumočnickově připravenosti tuto situaci adekvátně řešit. Širjajev uvádí, že hledání nebo výběr tlumočnického řešení vychází z určení syntaktické struktury projevu v cílovém jazyce a možných variant jejího dalšího rozvoje, spolu s určením významu nově vznikajícího úseku a v něm použitých slov. Následný výběr tlumočnického řešení končí formulací úseku vyřčeného v hlavě tlumočnicka, jenž je převeden do cílového jazyka a obsahuje možnosti jeho dalšího rozvoje nebo zakončení. Rozdíl mezi zkušenými a nezkušenými tlumočnicky spočívá podle Širjajeva v tom, že ti zkušenější často vybírají z několika možných variant převodu, což je dáno právě jejich zkušenostmi, zatímco ti méně zkušenější mají řešení pouze jedno, nebo je hledají (Širjajev 1979:101).

Fáze realizace programu začíná ihned po přijetí rozhodnutí jak přetlumočit první úsek projevu a končí přijetím rozhodnutí jak přetlumočit poslední úsek projevu mluvčího. Tato fáze spočívá v tvorbě částí promluvy v cílovém jazyce podle naučených tlumočnických technik. Přetlumočení daného úseku tlumočnickem obvykle následuje až po 1-3 vteřinách po

pronesení daného úseku řečníkem, nicméně v některých případech můžeme pozorovat odklonění od této veličiny na obě strany (Širjajev 1979:101).

1.1. Kontinuálně diskrétní povaha modelu simultánního tlumočení

Simultánní tlumočení v sobě spojuje dva protichůdné rysy, jimiž jsou kontinuita a diskrétnost. Kontinuita je patrná ve všech fázích simultánního tlumočení a spočívá ve vysoké míře provázanosti a vzájemné souvislosti jeho jednotlivých složek. Nezbytnými předpoklady kontinuity jsou shoda, celistvost a nepřetržitost tlumočeného projevu.

Ve *fázi orientace* se kontinuita projevuje v nepřetržitém procesu získávání a uchování informací v paměti tlumočnicka, jež se týkají cílů, tématu, smyslového obsahu a lexikálně-gramatické struktury projevu řečníka. Zároveň probíhá i neustálé rozvíjení a upřesňování původních hypotéz o dalším možném pokračování projevu spolu s tvorbou hypotéz nových.

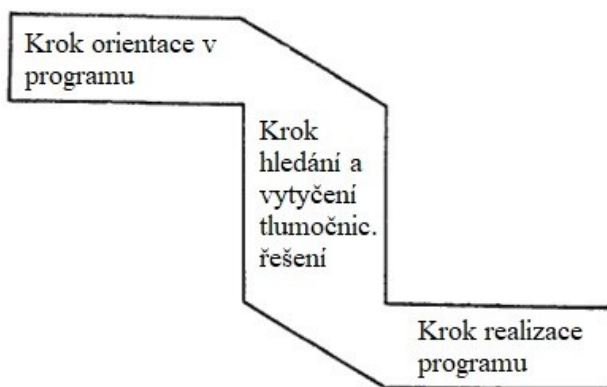
Ve *fázi vytyčení programu* je možné kontinuitu pozorovat ve vzájemné provázanosti jednotlivých tlumočnických řešení, které následují jedno za druhým. Je to dáno tím, že každé další řešení zároveň rozvíjí a navazuje na řešení předcházející. Kontinuita se navíc projevuje i ve využití pracovní paměti, která musí uchovávat informace o již dříve realizovaných tlumočnických řešeních.

Ve *fázi realizace programu* spočívá kontinuita v nepřetržité produkci řeči v cílovém jazyce. Při realizaci jednotlivých navazujících tlumočnických řešení si musí tlumočnick si pamatovat a dodržovat gramatické závazky, jež mu vlivem přijatých tlumočnických řešení vznikly (Širjajev 1979:102-103).

Kromě kontinuity se simultánní tlumočení vyznačuje také diskrétností. Ta je nejvíce patrná, pokud se zamyslíme nad tím, jak se jednotlivé fáze ST neustále opakují. Výsledky fází v podobě jednotlivých kroků přicházejí postupně, po částech, což je způsobeno tím, že ani řečník nepnese celý projev najednou, ale postupně, po částech. Velikost těchto částí nebo spíše úseků, které si tlumočnick pro přetlumočení vybírá, nejčastěji vychází z intonačně-smyslového členění projevu řečníkem, jeho syntaktické struktury a některých dalších individuálních rysů tlumočnicka, jako jsou například jeho analytické a vyjadřovací schopnosti nebo paměť (Širjajev 1974).

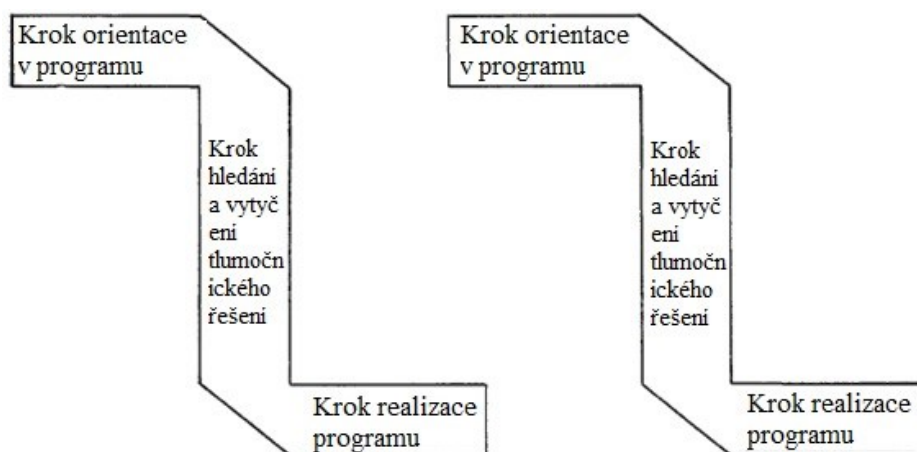
Všechny fáze probíhají vlivem segmentace v podobě jednotlivých kroků, které na sebe mohou buď navazovat, nebo se do různé míry překrývat, podle rychlosti probíhajícího tlumočení.

Jakmile během fáze orientace tlumočnick identifikuje segment, který je možné použít ve fázi vytyčení programu a fázi realizace programu, následuje zpravidla další krok, jehož cílem je orientace v bezprostředně následující smyslové jednotce, strukturně-syntaktickém bloku anebo jiném segmentu projevu. Získané výsledky ve fázi orientace umožňují tlumočnickovi přejít k dalšímu kroku ve fázi vytyčení programu a výsledky tohoto kroku mu umožňují přejít k dalšímu kroku fáze realizace programu, jehož výstupem je produkce dalšího smyslového celku v cílovém jazyce. Tyto tři kroky spolu tvoří jeden ucelený krok procesu tlumočení, který je pro snadnější pochopení znázorněn na obrázku 2.

Obrázek 2: Jeden krok procesu simultánního tlumočení (Širjajev 1979:103).

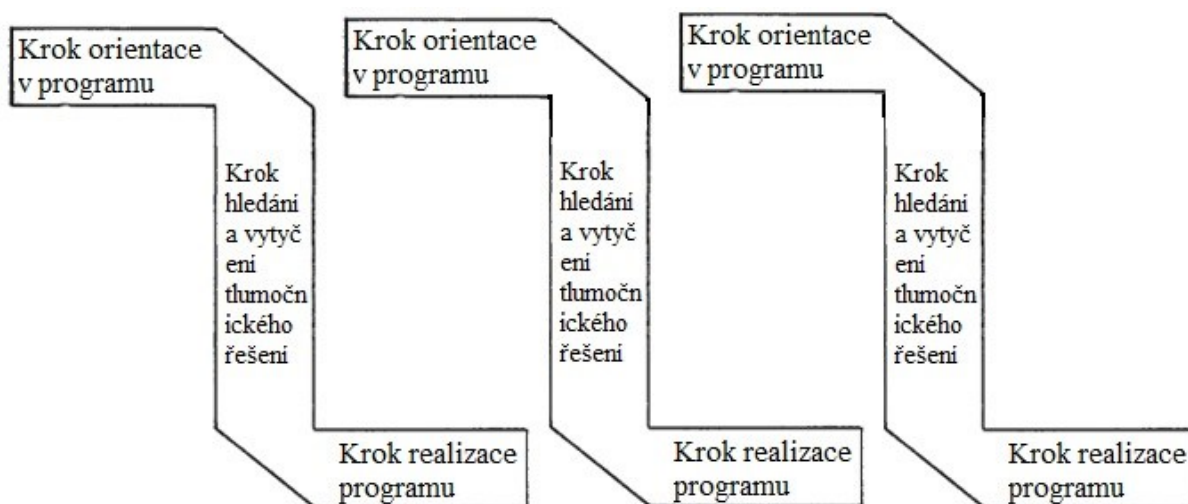
V případě, že je tempo řečnickova projevu pomalé, můžeme jednotlivé kroky procesu ST znázornit pomocí obrázku 3. Zde je krokový charakter simultánního tlumočení nejvíce patrný.

Obrázek 3: Jednotlivé kroky procesu simultánního tlumočení při pomalém tempu řečnickova projevu (Širjajev 1979:104).

Z obrázku 3 je zřejmé, že při pomalém tempu řečnickova projevu následují jednotlivé kroky postupně za sebou. Každý další krok procesu ST začíná teprve po skončení předcházejícího kroku nebo těsně před jeho koncem a fáze orientace v novém segmentu se překrývá s fází realizace segmentu předcházejícího pouze částečně.

Pokud je tempo řečníka rychlé, můžeme jednotlivé kroky procesu simultánního tlumočení znázornit pomocí obrázku 4.

Obrázek 4: Jednotlivé kroky procesu simultánního tlumočení při rychlém tempu řečnickova projevu (Širjajev 1979:105).

Na obrázku 4 je dobře patrné, že při rychlém tempu řečnickova projevu, kdy se pauzy mezi jednotkami orientace stávají výrazně menší, se jednotlivé fáze ST začínají překrývat. Tlumočník se proto sotva dostává do poloviny jednoho kroku a už je nucen zabývat se krokem dalším. Dochází tedy k tomu, že fáze orientace a fáze vytyčení programu nového segmentu probíhají ve stejnou dobu, jako fáze realizace segmentu předcházejícího. V tomto případě můžeme proto říci, že v každý daný okamžik tlumočník realizuje rozhodnutí předcházející, zatímco se orientuje v novém segmentu nebo přijímá rozhodnutí nové. Míra překrývání se jednotlivých fází potom záleží na rychlosti projevu mluvčího, velikosti pauz, individuálních charakteristikách tlumočníka a na úrovni jeho tlumočnických dovedností.

Na závěr je nutné zmínit, že příklady znázorněné na obrázcích 2 a 4 zobrazují krajní varianty, mezi nimiž se nachází všechny ostatní možné kombinace jednotlivých kroků procesu simultánního tlumočení.

1.2. Mechanismus synchronizace

V souvislosti se svým modelem uvádí Širjajev hlavní rysy simultánního tlumočení a samozřejmě zmiňuje takové jako je potřeba rychle najít adekvátní tlumočnické řešení nebo souběžný průběh několika činností najednou. Těmito činnostmi pochopitelně myslí poslech originálu, převod projevu mluvčího a produkci v cílovém jazyce, které on sám v případě simultánního tlumočení nazývá fáze orientace, fáze vytyčení programu a fáze realizace programu. Koordinace těchto činností je podle něj zabezpečována různými mechanismy podle toho, do jaké míry tlumočnick ovládá návyky simultánního tlumočení a jaké jsou podmínky konkrétní tlumočnické situace, jako například rychlost projevu mluvčího, náročnost výchozího textu a další faktory.

Říká, že pokud tlumočnick ovládá simultánního tlumočení na nízké, neprofesionální úrovni, nemůžeme doopravdy hovořit o souběžnosti jednotlivých činností, protože tlumočení probíhá pomocí mechanismu střídavého přepínání se mezi jednotlivými činnostmi, kdy tlumočnick nejprve chvíli poslouchá projev řečníka, poté jej chvíli tlumočí a poté se opět vrací k poslechu originálu. Pozornost tlumočnicka se v takovém případě střídavě zaměřuje na poslech projevu mluvčího, na hledání tlumočnických řešení, nebo na produkci řeči v cílovém jazyce. Pokud je tempo projevu mluvčího pomalé, může se tlumočnick takovýmto způsobem se svým úkolem ještě poměrně dobře vypořádat, protože hledání tlumočnických řešení a jejich realizace probíhá v pauzách mezi jednotlivými segmenty v projevu řečníka. Pokud je však tempo projevu řečníka střední nebo rychlé, mechanismus přepínání pozornosti mezi jednotlivými fázemi již adekvátní tlumočení zajistit nemůže. Důvodem je to, že pokud tlumočnick jen na chvíli přestane vnímat projev mluvčího, například proto, že hledá vhodné tlumočnické řešení nebo se toto řešení snaží realizovat, automaticky dochází k částečné nebo úplné ztrátě orientace v projevu mluvčího, což má za následek vynechávky v tlumočeném projevu, vznik posunů anebo obojí (Širjajev 1979:107).

Naopak pokud tlumočnick ovládá simultánního tlumočení na vysoké, profesionální úrovni, procesy orientace ve výchozím textu, hledání tlumočnických řešení a následné realizace jsou koordinovány takovým způsobem, že se jejich paralelní průběh stává pravidelným jevem. Samozřejmě platí, že mechanismus střídavého přepínání mezi orientací ve výchozím textu a produkcí textu v cílovém jazyce také hraje v této koordinaci určitou roli, ale existují ještě jiné mechanismy a faktory, které jsou zejména při středním a rychlém tempu projevu pro celkovou koordinaci daleko významnější. Jedním z takových mechanismů je hierarchicky uspořádaný

mechanismus regulace činností, který zajišťuje skutečně paralelní průběh všech tří procesů zároveň. Tento mechanismus pojmenoval Širjajev jako *mechanismus synchronizace*.

Mechanismus synchronizace reguluje (koordinuje) rozdělení různých stupňů vědomí mezi jednotlivé činnosti procesu simultánního tlumočení. Skládá se celkem ze tří regulačních rovin, které zabezpečují souběžný průběh jednotlivých fází simultánního tlumočení. Tyto regulační roviny Širjajev nazval *rovina aktuálního uvědomování*, *rovina uvědomělé kontroly* a *rovina neuvědomělé kontroly*. Nejvýše postavená je rovina aktuálního uvědomování, ve které probíhají tvůrčí činnosti tlumočnicka spojené se zpracováním, srovnáním a analýzou informací, jež jsou nezbytné pro rozhodnutí, jak s daným segmentem projevu pracovat a jakou z možností převodu do cílového jazyka vybrat. Nižší roviny regulace zajišťují průběh technických aspektů tlumočnickovy činnosti, k nimž lze podle Širjajeva zařadit i realizaci tlumočnických řešení. Druhou rovinou je rovina uvědomělé kontroly, která pomáhá tlumočnickovi orientovat se v syntaxi a lexiku řečnickova projevu a zajišťuje, aby jeho výstup v cílovém jazyce odpovídal formě a záměru řečníka v jazyce výchozím. Poslední, třetí a zároveň nejnižší rovina mechanismu synchronizace je rovina neuvědomělé kontroly, která zabezpečuje realizaci jednotlivých tlumočnických řešení. Aby mohl mechanismus synchronizace správně fungovat, je pro něj zapotřebí správné a nepřerušované působení řady řečových návyků, jež nevyžadují aktivní účast vědomí, a proto mohou probíhat v nejnižší možné rovině kontroly. Mezi tyto návyky, které jsou vykonávány bez potřeby aktuálního uvědomování, patří především produkce zvuku, morfologické aspekty, tvorba slov a někdy také výběr syntaktických a lexikálních prostředků.

Synchronizace všech tří procesů tlumočnické činnosti však s sebou nese i podstatná omezení každého z nich. Širjajev uvádí, že ve fázi orientace v projevu mluvčího funguje mechanismus synchronizace tak, že tlumočnick nevnímá celá slova pronesená řečníkem, ale pouze jejich části. Jednotlivá slova, která si tlumočnick v průběhu orientace v projevu řečníka vědomě vybírá, tvoří sdělení, jež se v mnohém podobá telegramu. To je důvod, proč v kontextu simultánního tlumočení můžeme hovořit o jakémsi telegrafním stylu vnímání informace. Pokud se podíváme pouze na jedno slovo, bude útržkovitost jeho vnímání spočívat v zachycení pouze těch slabik, které tvoří největší část jeho zvukového obrazu. Kromě toho jsou některá slova nebo slovní spojení tlumočnickem zachycena pouze na základě identifikace jejich zvukových obrazů a navíc ještě před tím, než je řečník vysloví.

V další fázi tlumočnického procesu, ve fázi vytyčení programu, se tlumočnick do velké míry spoléhá na využití domácích, předem připraven konstrukcí převodu očekávaných slov anebo slovních spojení. Tlumočníci s bohatými zkušenostmi a širokým všeobecným rozhledem se do situací, kdy musí při hledání tlumočnického řešení využít opravdu tvůrčí přístup, dostávají velmi zřídka. Simultánní tlumočení v podání zkušených tlumočnicků probíhá v podobě „stereotypních úkonů, při využití bohaté zásoby lexikálních, frazeologických a syntaktických ekvivalentů, které jsou vypracovány až do podoby podmíněného reflexu.“ (Širjajev 1979:109)

Aby mohl mechanismus synchronizace dobře fungovat, neobejde se tlumočnick bez důkladné znalosti komunikační situace, správného prognózování cíle, tématu, smyslového obsahu a jazykové formy projevu řečníka. Musí být neustále připraven řešit vyvstávající tlumočnické úkoly a být v průběhu tlumočení schopen neustále rozvíjet a upřesňovat formující se prognózy. Sám proces paralelního průběhu jednotlivých fází simultánního tlumočení, tj. fáze orientace ve výchozím textu, fáze vytyčení programu a fáze realizace, probíhá na hranici myšlenkových i řečových schopností člověka. Formování mechanismu synchronizace vyžaduje dlouhodobý a cílevědomý trénink zaměřený na rozvoj řečových a tlumočnických schopností a dovedností (Širjajev 1979:108-109).

2. Stručná charakteristika několika vybraných modelů ze stejného období

Abychom mohli v rámci této práce lépe zasadit Širjajevův model do dobového translatologického kontextu na Východě a na Západě, rozhodli jsme se uvést několik nejvýznamnějších modelů z období, kdy vznikal i model Širjajeva. Po stručném popisu těchto modelů, jejich nejdůležitějších rysů a základních informacích o jejich autorech, tyto modely srovnáváme s modelem Širjajeva. Zkoumáme, v čem jsou modely podobné, v čem se liší, a zamýšlíme se nad tím, zdali se od sebe nemohli někteří jejich autoři inspirovat.

2.1 Gelij Vasiljevič Černov a jeho model pravděpodobnostního prognózování

Černov byl vedoucím představitelem ruské tlumočnické školy, přičemž byl sám vynikajícím konferenčním tlumočnickem, badatelem a pedagogem. Řadu let působil jako tlumočnick OSN v New Yorku a několik let také jako hlavní tlumočnick ruské kabiny. Napsal desítky odborných publikací, v nichž se věnuje teorii a výuce tlumočení a jeho zásluhou vznikly v Moskvě postgraduální kurzy konferenčního tlumočení.

Přibližně rok před publikováním Širjajevova *komplexního modelu simultánního tlumočení* přišel Černov se svým *modelem pravděpodobnostního prognózování*, v němž vychází z prací sovětských psycholingvistů, jako například z N. I. Žinkina, A. A. Leont'jeva a I. A. Zimněj. S její pomocí dokonce sestrojili vlastní měřicí a záznamovou aparaturu pro měření souběžnosti řečových činností v průběhu simultánního tlumočení a snažili se tak dokázat, že tlumočnick je opravdu schopen poslouchat projev ve výchozím jazyce a mluvit v cílovém jazyce zároveň. Černov byl nejen teoretik, jenž měl výborný přehled o vývoji teorie tlumočení na západě i doma, ale také vynikající praktik, jehož rozsáhlé zkušenosti se mu podařilo při tvorbě svého modelu uplatnit. Jeho model je modelem interdisciplinárním, protože kromě poznatků z teorie překladu vychází také z již zmíněné psycholingvistiky.

Základním předpokladem pro souběžnost řečových činností během simultánního tlumočení je podle Černovova modelu takzvané *pravděpodobnostní prognózování* neboli *anticipace*. Pravděpodobnostní prognózování je možné zejména díky tomu, že většina přirozených jazyků je redundantních, což znamená, že se informace ve sdělení opakuje nebo je na více místech vyjádřena různými způsoby. Černov tuto redundanci dále dělí na objektivní a

subjektivní.¹⁴ Schopnosti tlumočnicka správně předpovídat další vývoj sdělení napomáhá také sémantické uspořádání informací ve větě, neboli vztah téma-réma, tlumočnickova znalost komunikační situace a zkušenosti. Prognózování probíhá podle Černova ve více rovinách zároveň, které řadí hierarchicky od nižších po vyšší takto: pomocné roviny (fonotaktická, slabičná, morfotaktická), jimž se ve svých pracích příliš nevěnuje, verbální roviny (prozódie, verbálně lexikální, lexikálně sémantická a sémanticko-syntaktická kompatibilita jednotek sdělení), rovina textu a rovina komunikační situace. Při přechodu na vyšší roviny roste míra redundance projevu a tím i správnost pravděpodobnostního prognózování, protože má tlumočnick více informací k tomu, aby lépe vyhodnotil intenci neboli záměr řečníka a správně odhadl budoucí vývoj výpovědi. V souvislosti s pravděpodobnostním prognózováním píše Černov ještě o takzvané *dynamické kumulativní analýze*, jež by se dala popsat jako zvětšující se sémantické pole v tlumočnickově paměti, které umožňuje tlumočnickovi lépe anticipovat. Důležitým prvkem, jenž pravděpodobnostní prognózování usnadňuje, je podle Černova také vztah tématu a rématu, které odrážejí hloubkovou strukturu výpovědi a jsou tak pro tlumočnicka daleko více směrodatné, nežli vazba podmět-přísudek, protože ta odráží pouze syntaktickou, povrchovou rovinu. Na závěr je třeba říci, že Černovovy práce týkající se úlohy pravděpodobnostního prognózování v procesu simultánního tlumočení mu získaly uznání mezi odborníky na celém světě¹⁵.

2.2 Danica Seleskovitchová a její teorie smyslu

Jednou z nejvýznamnějších osobností teorie tlumočení na západě byla v období vzniku Širjajevova modelu Danica Seleskovitchová. Tato zkušená konferenční tlumočnice a spoluzakladatelka profesní tlumočnické organizace AIIC stála u zrodu slavné pařížské tlumočnické školy ESIT, na níž později celou řadu let působila.

V roce 1968 vydává publikaci *L'interprète dans les conférences internationales, problèmes de langage et de communication*, v níž přichází se svou *teorií smyslu* neboli interpretativní teorií tlumočení. Teorie smyslu říká, že aby bylo tlumočení věrné originálu, znělo přirozeně a dávalo smysl, musí se tlumočnick soustředit především na to, co se svým projevem snaží řečník říci, a ne pouze automaticky převádět slova a věty s pomocí odpovídajících ekvivalentů do cílového jazyka. Tento proces znázorňuje tzv. „Pařížský trojúhelník“, na jehož vrcholu se

¹⁴ Viz Část I., kapitola 2. Redundance

¹⁵ Černov 1978:53-63, 68-69, 120-136, 151-161, Čeňková 2001:79-81, Mistryuková 2014:19-33

nachází smysl, v levém dolním rohu výchozí jazyk a v pravém dolním rohu cílový jazyk¹⁶. Tlumočení ve většině případů probíhá podle modelu tak, že tlumočnický poslouchá projev ve výchozím jazyce, dochází k takzvané *deverbalizaci* vyléchnuté informace, přičemž zůstává zachován pouze smysl sdělení, a následně je tento smysl reformulován v jazyce cílovém. Během *deverbalizace* dochází ke chtěnému zapomenutí jazykové formy originálu, což má tlumočnickovi pomoci reformulovat cílový projev tak, aby zněl přirozeně.

Seleskovitchová si uvědomuje, že v některých případech je dostačující pouze převod v jazykové rovině, aniž by docházelo k *deverbalizaci* a následné reformulaci. To se týká vlastních jmen, čísel a odborných termínů, které je možné převést z výchozího do cílového jazyka bez ohledu na kontext. Známou ilustrací tohoto procesu je příklad s pečením rozinkové bábovky, kdy se sice těsto během pečení přemění na bábovku, ale rozinky zůstanou stejné. To je na „Pařížském trojúhelníku“ znázorněno jako šipka mířící od výchozího jazyka k jazyku cílovému přímo, protože k *deverbalizaci*, analýze smyslu a následné reformulaci nedochází. Nutným předpokladem pro tlumočení je podle Seleskovitchové to, že tlumočnický dokonale ovládá oba pracovní jazyky, orientuje se v tématu, které tlumočí, je obeznámen s komunikativní situací, v níž tlumočení probíhá, a má potřebné tlumočnické schopnosti. Interpretativní teorie smyslu byla v době svého vzniku první ucelenější západní teorií v oblasti *translatologie*, ovlivnila několik generací badatelů v celé *translatologické komunitě* a na mnohá léta se stala jedinou „správnou“ teorií na Západě¹⁷.

2.3 Daniel Gile a jeho model úsilí

Je bez pochyby nejproduktivnějším a nejvlivnějším autorem publikací o konferenčním tlumočení, které začal vydávat již od poloviny 80. let minulého století. Vystudoval matematiku a tlumočnický, řadu let působil na soukromém vysokoškolském tlumočnickém institutu ISIT a v roce 1995 se stal profesorem *translatologie* na univerzitě v Lyonu. Dlouhá léta pracoval jako konferenční tlumočnický, přičemž aktivně snažil vyzdvihovat roli výzkumu v oblasti tlumočení, zlepšovat používané výzkumné metody, podporovat mezinárodní spolupráci a informovat o novinkách v tlumočnický. Badatelské práci se věnuje dodnes a

¹⁶ Jedná se o model dvojazyčné komunikace (Setton and Dawrant 2016:104).

¹⁷ Čenková 2001:90-92, Mistryuková 2014:19-33, Pöchhacker 2004:97, Setton and Dawrant 2016:103-104

zjištěné informace zveřejňuje zejména prostřednictvím svého IRN Bulletinu, který vychází dvakrát ročně.

Gile pozoruje, že i zkušení tlumočníci se dopouštějí chyb při tlumočení v podobě nepřesností, neobratných formulací a někdy dokonce i protismyslů, a zamýšlí se, proč tomu tak je. V roce 1983 poprvé přichází s konceptem *modelu úsilí*, který v průběhu let dále rozvíjí. Svůj interdisciplinární model, jenž vychází z poznatků kognitivní psychologie, nejdříve aplikoval na simultánní tlumočení, později na tlumočení konsektivní a nakonec i na tlumočení z listu.

Hlavním cílem modelu bylo objasnit problémy, se kterými se tlumočníci často setkávají při tlumočení projevů, které jsou rychlé, informačně husté, obsahují mnoho jmen, čísel a výčtů, nebo pokud má řečník silný přízvuk, je mu špatně rozumět nebo jeho je jeho projev nelogický. Model se snaží tyto problémy vysvětlit pomocí konceptu takzvané *procesní kapacity*, což je určitý druh duševní energie, která je pro tlumočení zapotřebí, a vychází ze dvou základních myšlenek, k nimž Gile dospěl pozorováním a na základě své vlastní tlumočnické praxe. Všiml si, že 1) tlumočení vyžaduje určité množství procesní kapacity, která je v danou chvíli dostupná pouze v omezeném množství, a že 2) v průběhu tlumočení je téměř všechna tato kapacita spotřebovávána a někdy dokonce nestačí, což se následně projevuje ve zhoršené kvalitě tlumočení.

Ústředním pojmem modelu je slovo *úsilí*, přičemž na každou fázi procesu tlumočení je toto úsilí zapotřebí. V první fázi je to *úsilí poslechu*¹⁸ a *analýzy*, jež zahrnuje všechny procesy orientované na porozumění textu ve výchozím jazyce. Klíčovým faktorem zde není chápání jednotlivých slov, ale spíše pochopení záměru řečníka a analýza smyslu sdělení. Druhou fází je *úsilí produkce*, kde dochází k vytvoření vnitřní podoby sdělení v cílovém jazyce a jeho následné produkci, včetně kontroly této produkce a případných oprav. Třetí fází je *úsilí ukládání do krátkodobé paměti*, které probíhá mezi první a druhou fází tlumočení, a má za cíl uchovat informaci do té doby, než ji bude možné použít. Aby mohl tlumočník správně formulovat sdělení v cílovém jazyce, potřebuje často širší kontext, čímž se požadavky kladené na paměť zvyšují. Model úsilí pro simultánní tlumočení, který byl vyvinut jako první, obsahuje kromě třech výše zmíněných úsilí ještě *úsilí koordinace*, jež zajišťuje správné rozdělení procesní kapacity mezi jednotlivá úsilí a jejich koordinaci.

¹⁸ Později Gile tuto fázi tlumočení pojmenoval jako úsilí recepce a analýzy, aby do této kategorie mohlo spadat i tlumočení ve znakovém jazyce.

Kromě procesní kapacity, která je pro každé úsilí zapotřebí v určitém nezbytném minimálním množství, rozšiřuje později Gile svůj model i o pojem *celková disponibilní procesní kapacita*. Pokud má být podle něj komunikované sdělení přetlumočeno odpovídajícím způsobem, musí být celkové požadavky na procesní kapacitu tlumočnicka menší, než je jeho celková disponibilní procesní kapacita. Stejně tak je nezbytné, aby na každé úsilí bylo vyčleněno minimálně takové množství procesní kapacity, které je pro zpracování daného úseku v daný okamžik zapotřebí. Jakmile jedno z úsilí vyžaduje více kapacity, než je mu dostupné, hovoří Gile o tzv. *selhání*. Toto selhání může být zapříčiněno buď *zahlcením* procesní kapacity (*saturace*), tzn., že celkové nároky na kapacitu převýšily její disponibilní množství, anebo tím, že nastal tzv. *individuální deficit*, což označuje situaci, kdy je celkové množství disponibilní kapacity sice dostačující, ale i přesto se minimálně u jednoho úsilí projevuje deficit. Tento deficit vzniká v důsledku špatného rozdělení celkové procesní kapacity tlumočnicka, například vlivem únavy nebo nedostatku zkušeností. Krátkodobé zahlcení nebo individuální deficit se však nemusí vždy okamžitě projevit na kvalitě výstupu, protože tlumočnick má možnost přesunout nevyužitou kapacitu z jednoho úsilí do druhého. Pokud se ale selhání projeví, bývá to zpravidla v podobě ztráty nebo posunu informace a/nebo zhoršení kvality tlumočení v cílovém jazyce. Tato ztráta nebo zhoršení kvality se často neprojeví ihned v úseku, který byl pro tlumočnicka z nějakého důvodu náročným, ale teprve až v úseku následujícím anebo i o několik úseků dále, kde bychom často žádné potíže s přetlumočením neočekávali. Příčinou je to, že tlumočnick byl nucen spotřebovat svou kapacitu v úseku předešlém a poté mu tato kapacita chyběla, aby mohl správně přetlumočit úsek následující. Příkladem může být situace, kdy tlumočnick musí věnovat příliš mnoho úsilí na poslech a analýzu projevu nerodilého mluvčího se špatnou výslovností, což vede ke zpomalení produkce, to má za následek zvětšení odstupů mezi tlumočnickem a mluvčím, což zvyšuje nároky na úsilí krátkodobé paměti a to se následně může projevit jako ztráta nebo posun informace v úseku následujícím. Tento jev nazývá Gile *deficitním řetězcem*.

S modelem úsilí souvisí ještě takzvaná *Tightrope hypothesis*, kdy Gile přirovnává tlumočnický k provazochodcům, protože většinu času pracují na hranici své procesní kapacity, kde jim hrozí saturace. Tím má na mysli jednak saturaci způsobenou překročením celkové procesní kapacity, ale také saturaci vzniklou překročením procesní kapacity jednoho z tlumočnických úsilí.

Velký význam přikládá Gile také *anticipaci*, kterou vidí jako způsob, jak snížit nároky na procesní kapacitu tlumočnicka. Anticipaci dělí na *jazykovou*, které napomáhá znalost

gramatiky, slovních spojení a frází, a *mimojazykovou*, jíž napomáhá znalost komunikační situace, tématu tlumočení a řečníka.

Model úsilí a koncepce procesní kapacity jsou velmi užitečné pro pochopení a vysvětlení příčin vzniku chyb při tlumočení, jež mohou vlivem nedostatku procesní kapacity vznikat. Na základě jejich analýzy navrhuje Gile řešení v podobě speciálních taktik (strategií), k nimž se může tlumočnick uchýlit, aby saturaci nebo individuálnímu deficitu mohl předejít.¹⁹

¹⁹ Čeňková 2001:23, 99-100, Gile 2009:157-190, Mistryuková 2014:19-33, Pöchhacker and Shlesinger 2002:162, 174, Pöchhacker 2004:100

3. Srovnání vybraných modelů simultánního tlumočení s modelem Širjajeva

Všechny uvedené modely, s výjimkou modelu Seleskovitchové, jsou modely interdisciplinárními, protože kromě poznatků teorie tlumočení využívají i poznatků dalších vědních disciplín. Všechny modely kladou velký důraz na převod smyslu sdělení, v čemž tlumočnickovi pomáhají znalosti a schopnost je využít, neboli kompetence. Tím se v první řadě myslí vynikající kompetence tlumočnicka ve výchozím a cílovém jazyce, ale také extralingvistické znalosti, jako jsou například všeobecný rozhled, znalost tématu, situačního kontextu, řečníka a dalších.

3.1 Proces tlumočení

Zde nacházíme největší podobnost zejména mezi modely Gila a Širjajeva. Širjajev nazývá jednotlivé kroky procesu tlumočení jako fáze orientace, fáze vytyčení programu a fáze realizace, přičemž správný průběh jednotlivých fází zajišťuje mechanismus synchronizace. Gile nazývá tyto kroky jako úsilí poslechu a analýzy, úsilí krátkodobé paměti, úsilí produkce a úsilí koordinace, které zajišťuje správný průběh a koordinaci ostatních úsilí. Oba tyto řídicí prvky fungují podle jejich autorů automaticky, tzn. na nevědomé úrovni. Tento společný prvek, který jednotlivé fáze tlumočení synchronizuje, neboli koordinuje, nás nutí k zamyšlení, zdali se od sebe autoři nemohli nějakým způsobem inspirovat. Pokud se zamyslíme nad některými daty v životech obou badatelů, uvědomíme si, že Širjajev přišel se svým modelem v roce 1979, kdy Gile teprve dokončil studium na francouzské tlumočnické škole ESIT. Se svým modelem úsilí přišel poprvé až v roce 1983, což bylo o čtyři roky později, než Širjajev. Mohlo by nás tedy napadnout, že to nebyl Širjajev, kdo se inspiroval od Gila, ale že tomu bylo naopak. Důležitou skutečností je zde ale fakt, že Širjajev nepsal francouzsky (i když francouzština byla jeho pracovním jazykem), a Gile neuměl rusky. Rusky sice uměla Seleskovitchová, ale ta se pracemi ostatních badatelů příliš neinspirovala. Z výše uvedeného můžeme proto usoudit, že oba badatelé – Širjajev i Gile – dospěli ke svým zjištěním nezávisle na sobě, a snad i to, že ruská škola tlumočení byla v tu dobu badatelsky dále, než ostatní tlumočnické školy. Důvodem je do značné míry to, že se do výzkumu tlumočení v ruské škole začali dříve zapojovat i kolegové z jiných vědních disciplín, což vedlo k dřívějšímu uplatňování interdisciplinárního přístupu. K větší akademičnosti oboru přispěla i skutečnost, že všichni badatelé v té době zároveň pracovali a vyučovali na vysokých školách.

3.2 Souběžnost řečových činností

Zatímco Gile ani Seleskovitchová se souběžností řečových činností ve svých modelech explicitně nezabývají, Širjajev a Černov zastávají názor, že řečové činnosti mohou probíhat souběžně. Jejich pohledy se ale liší v tom, jak této souběžnosti tlumočnick dosahuje. Podle Širjajeva je to zejména díky využívání mikropauz v projevu řečníka, ale i ve vlastním tlumočení, a dále díky využívání řečové komprese a vyššího absolutního tempa převodu. Černov naopak zastává názor, že tlumočnick dosahuje souběžnosti řečových činností především díky pravděpodobnostnímu prognózování a Širjajevův koncept mikropauz kritizuje. Se souběžností řečových činností úzce souvisí také redundance, bez které by podle Černova pravděpodobnostní prognózování nebylo možné. Širjajev roli redundance také vyzdvihuje, ale zejména proto, že umožňuje tlumočnickovi využívat řečové komprese a tak držet s řečníkem krok i v situacích, kdy je tempo jeho projevu středně rychlé nebo rychlé. Z našeho pohledu bychom mohli dát za pravdu oběma badatelům, protože si myslíme, že souběžnost řečových činností je možná jednak díky správnému pravděpodobnostnímu prognózování, ale také díky řečové kompresi projevu a úspornějšímu vyjadřování obecně.

3.3 Pravděpodobnostní prognózování

Pravděpodobnostní prognózování neboli také anticipace či divinace představuje schopnost člověka odhadnout další vývoj výpovědi. Přestože tlumočníci umí vlivem tréninku anticipovat daleko lépe, jedná se v podstatě o přirozenou lidskou vlastnost, která pramení z toho, že se při poslechu mluvčího snažíme pochopit, co se nám snaží říci ještě před tím, než svou větu dokončí (Setton and Dawrant 2016:308). Přestože Černov nebyl prvním, kdo s konceptem pravděpodobnostního prognózování přišel, postavil na něm svůj model, a anticipaci vyzdvihnul jako základní předpoklad pro souběžnost řečových činností v simultánním tlumočení. Širjajev prognózování uvádí jako jednu z tlumočnických dovedností a často se na Černova odkazuje. O prognózování píše jako o jednom z předpokladů ve fázi orientace, během které probíhá prognózování cíle, tématu, obsahu a jazykové formy výchozího projevu. Tyto prognózy poté podle něj tlumočnick v průběhu tlumočení dále upřesňuje. Gile přikládá anticipaci významnou roli zejména z hlediska snížení zátěže na procesní kapacitu tlumočnicka, dělí ji na jazykovou a mimojazykovou, a stejně jako u Širjajeva i u něj probíhá v první fázi tlumočení, kterou ale Gile nazývá fáze poslechu a analýzy. Seleskovitchová se otázkou anticipace ve svém modelu explicitně nezabývá, protože se věnovala především konsekutivními tlumočení, ale její blízká spolupracovnice Marianne Ledererová již ano.

3.3 Jazyková rovina

Gile, Černov i Širjajev si uvědomují, že rozdíly mezi jazyky nejsou bezvýznamné a upozorňují na problémy, jež mohou v rámci jednotlivých jazykových dvojic vznikat. Naproti tomu Seleskovitchová vznik jazykových problémů typických pro konkrétní jazykové dvojice nepřipouští. Důsledkem bylo, že lingvistická příprava budoucích tlumočnicků byla zcela opomíjena a studenti mohli získat mylný dojem, že pokud budou dokonale ovládat výchozí a cílový jazyk spolu se všemi tlumočnickými dovednostmi, bude každý text stejně snadno přetlumočitelný²⁰.

Jak vidíme, modely jsou si v mnohém podobné, což může být tím, že vznikaly přibližně ve stejnou dobu a měly podobná teoretická i praktická východiska. Největším překvapením je však pro nás podobnost mezi modely D. Gila a A. F. Širjajeva, a zjištění, že ve skutečnosti byl Širjajev prvním, kdo přišel s konceptem synchronizace jednotlivých tlumočnických činností a využil jej ve svém modelu simultánního tlumočení.

²⁰ Čeňková 2001:23, 81-84, 99-100, Černov 1978:151, Černov 1987:23-24, Gile 2009:157-190, Mistryuková 2014:19-33, Pöschhacker 2004:97, Širjajev 1979: 69, 108

Část III. A. F. Širjajev a jeho přístup k výuce simultánního tlumočení

Poslední část naší práce se zabývá přístupem A. F. Širjajeva k výuce simultánního tlumočení. Přestože uvedené metodické a didaktické postupy vznikaly okolo 70. let minulého století, vycházejí z nich i mnozí současní autoři, jako například Dawrant a Setton, Pöchhacker nebo Snell-Hornbyová.

1. Metodika výuky simultánního tlumočení

Metodikou výuky ST se kromě Širjajeva do té doby zabývala celá řada autorů, jako například Min'jar-Beloručev, Černov, Švejcer, Herbert, Van Hoof, Seleskovitchová a další. Širjajev však v době, kdy psal svou knihu (1979), zastával názor, že ještě neexistoval úplný popis metodiky, která by na základě tehdejších poznatků o procesu simultánního tlumočení stanovovala cíle výuky, její strukturu, probíranou látku a praktická cvičení. Stejně tak vyzdvihuje potřebu stanovit kritéria výběru vhodných studentů.

1.1 Východiska a základní pojmy

V první řadě si Širjajev pokládá otázku, kam by měla výuka studentů simultánního tlumočení směřovat a jaké by měla přinést výsledky. Teprve po jejím zodpovězení věří, že bude možné určit povahu probírané látky, organizaci výuky a hlavně požadavky, jež budou muset studenti-budoucí tlumočníci splnit, aby byli přijati ke studiu. V souvislosti s výukou ST píše Širjajev o mechanismu simultánního tlumočení, na který lze nahlížet jako na dynamický proces, ale lze jej také zkoumat ze statického hlediska. Tím má na mysli mechanismus simultánního tlumočení jako získanou schopnost organismu člověka tuto činnost vykonávat. Z hlediska metodiky výuky se potom tato získaná schopnost dá rozdělit na *dovednosti*, *schopnosti* a *znalosti*.

Dovednosti definuje jako získané schopnosti, které zajišťují automatický průběh vědomě vykonávaných činností. Dovednosti podle něj vznikají v mozku jako systém spojů, který je posilován opakovaným prováděním konkrétních činností. Jednodušeji řečeno – čím častěji něco děláme, tím lépe nám to zpravidla jde. Pokud tlumočník ovládá dovednosti simultánního tlumočení na potřebné úrovni, nemusí se tolik soustředit na technické aspekty procesu ST a zbývá mu více sil na řešení úkolů, jež vyžadují kreativnější přístup (Širjajev 1979:113-114).

Schopnosti představují takový soubor předpokladů, které zajišťují výkon činností, na něž se musí člověk vědomě soustředit. Dělí se na schopnosti primární a sekundární (Artemov 1958 in Širjajev 1979:114). Primární schopnosti jsou takovým druhem schopností člověka, které získává v počátečních fázích učení se nové činnosti. Tento druh činností je člověkem vykonáván vědomě, probíhá pomalu a může být vykonáván pouze v neztížených podmínkách za neustálé vědomé kontroly. V průběhu výuky se primární schopnosti postupně automatizují, redukují a mění se na dovednosti. Sekundární schopnosti jsou takové schopnosti, které umožňují člověku úspěšně vykonávat činnosti v potřebné rychlosti i v různých podmínkách, ať už se jedná o činnosti dílčí, anebo o činnost jako celek. Sekundární schopnosti zahrnují nejen dovednosti, ale i schopnost pochopit nestereotypní úkoly a nalézt jejich řešení. Praxí nebo během výuky se mohou sekundární schopnosti vlivem získaných zkušeností automatizovat a přeměnit se na dovednosti.

Znalosti se, podobně jako schopnosti, dělí také na dva typy. Jsou jimi teoretické a praktické znalosti²¹. Teoretické znalosti jsou takové, díky kterým jsme schopni popsat nějakou činnost a tyto znalosti nepřímou pomohají při vzniku schopností a dovedností. Popisují totiž pravidla a způsoby, jak si osvojit konkrétní činnost ve fázi vytváření primárních schopností a dovedností. Navíc ukazují směr, jímž by se měla ubírat samostatná práce studentů, jejímž cílem je zlepšit dovednosti sekundární. Praktické znalosti představují již osvojená pravidla a znalost předpokladů pro vykonávání konkrétních činností a mají přímý vliv na utváření primárních schopností a dovedností. Vykonávání činností na základě praktických znalostí probíhá ze začátku pomaleji a vyžaduje značné úsilí, ale vlivem opakujícího se tréninku dochází nejdříve k utváření primárních schopností a poté i k utváření dovedností.

Je tedy patrné, že hranice mezi znalostmi, primárními i sekundárními schopnostmi a dovednostmi je velmi pohyblivá. Do určité míry je možné ji stanovit podle stupně vědomé kontroly během jejich zdokonalování a při vykonávání obtížných úkolů. Širjajev zastává názor, že nemá smysl dávat znalosti, schopnosti a dovednosti do protikladu, protože se podílejí na správném fungování mechanismu simultánního tlumočení společně (Širjajev 1979:114-115).

Simultánně tlumočit je podle Širjajeva možné za pomoci různé kombinace znalostí, schopností a dovedností, ale záleží na míře jejich osvojení. Jako minimální požadovanou

²¹ Někteří badatelé tyto dva druhy znalostí rozlišují jako znalosti deklarativní (teoretické) a procedurální (praktické).

úroveň fungování mechanismu simultánního tlumočení považuje například stav, kdy absolvent programu umí dostačujícím způsobem používat primární schopnosti a některé dovednosti u projevů, jež se týkají dobře známých témat a jsou pronášeny pomalým nebo mírným tempem. Pro další rozvoj a zdokonalování mechanismu simultánního tlumočení doporučuje postupné upevňováním jednotlivých schopností a dovedností, zvyšování stupně jejich automatizace, získávání zkušeností při řešení nestereotypních úkolů a rozšiřování počtu témat, která je tlumočnick schopen tlumočit. Dodává však, že rozvoj schopností a dovedností potřebných pro opravdu kvalitní simultánní tlumočení trvá roky, vyžaduje hodně času stráveného tlumočením a získání bohatých praktických zkušeností (Širjajev 115-116).

1.2 Cíle výuky

Z výše uvedeného dochází Širjajev k závěru, že jako konečný cíl výuky ST na fakultě překladu a tlumočení by mělo být získání takových znalostí, schopností a dovedností, které umožní absolventovi simultánně tlumočit vybraný okruh témat, a zároveň se naučit tyto znalosti, schopnosti a dovednosti neustále rozšiřovat a zdokonalovat. Po ukončení kurzu by tak měl být absolvent schopen správně a rychle se orientovat v projevu řečníka, využívat strategie komprese a reformulace, tlumočit vyrovnaným tempem a jednotlivé kroky procesu ST by měly být dobře zautomatizovány. Aby bylo možné tohoto konečného cíle dosáhnout, rozhodl se Širjajev stanovit ještě několik cílů dílčích (Širjajev 113-117).

První dílčí cíl vychází z náročnosti simultánního tlumočení jako řečové činnosti a jejích psycholingvistických zvláštností. Nezbytným předpokladem simultánního tlumočení je v první řadě výrazný rozvoj schopnosti aktivně poslouchat a analyzovat projev mluvčího. To si vyžaduje intenzivní a systematický trénink, při kterém se kromě nácviku výše uvedených schopností trénuje i paměť, rychlost reakcí a zvyšuje se odolnost vůči intenzivní kognitivní zátěži.

V rámci druhého cíle se tlumočnick se musí naučit vykonávat jednotlivé činnosti a operace, z nichž se ST skládá, v takové rychlosti a takových kombinacích, které jsou pro ST příznačné (Širjajev 1979:118). Tím má Širjajev na mysli 1) získání schopnosti a dovednosti orientovat se v projevu mluvčího v průběhu ST, 2) získání schopnosti a dovednosti hledat a vybírat tlumočnická řešení při nedostatku informací o obsahu a jazykové formě celého sdělení a času, 3) získání schopnosti a dovednosti mluvit, zatímco se tlumočnick orientuje v projevu mluvčího a hledá tlumočnická řešení a 4) získání schopnosti a dovednosti pro převod sdělení

z výchozího do cílového jazyka. Nejdůležitějším předpokladem tohoto cíle je, aby byl tlumočník schopen vykonávat všechny tyto činnosti souběžně a rychle.

Třetím cílem je rozšíření a upevnění znalostí o veřejně-politických tématech, o ekonomice, kultuře, reáliích země jazykové kombinace tlumočnicka a o specializovaných tématech, se kterými se bude tlumočník v budoucnu setkávat. Do tohoto cíle spadá také osvojování si nových a zdokonalování stávajících výrazových prostředků cizího jazyka. Širjajev zastává názor, že tohoto cíle se nejlépe dosahuje při studiu jiných předmětů, ale protože práce simultánního tlumočnicka vyžaduje velké množství znalostí, probíhá realizace tohoto cíle postupně, v průběhu výuky ST.

Čtvrtý cíl spočívá v aplikaci teoretických znalostí o lingvistických, psycholingvistických a psychologických aspektech simultánního tlumočení na samotný proces tlumočení. Teoretické znalosti o simultánním tlumočení mají zajistit, aby byl celý proces výuky ze strany studentů více cílevědomým a uvědoměným. Teoretické znalosti studentům navíc usnadní osvojení si praktických tlumočnických schopností a dovedností, jež budou pro svou práci potřebovat (Širjajev 1979:117-118).

1.3 Výběr vhodných studentů

Pomocí stanovení hlavního cíle a následně i cílů dílčích vymezil Širjajev program, na jehož konci by se ze studentů tlumočnickví měli stát začínající tlumočníci. Poslední důležitou proměnou ale zůstává výběr vhodných uchazečů, kteří mají předpoklady pro to, aby se z nich stali tlumočníci. V prvotních úvahách vychází z praxe, kdy říká, že ne každý student fakulty překladu a tlumočení se může stát dobrým simultánním tlumočnickem. Zamýšlí se proto nad kritérii, jimž by měl budoucí student ST vyhovět. Vychází při tom ze zkušeností s výukou simultánních tlumočnicků a z výsledků zkoumání činností, z nichž se ST skládá.

Prvním kritériem pro výběr studentů ST by měla být především jejich schopnost pohotově reagovat. Při jejím dalším prohlubování totiž umožňuje tlumočnickovi dosahovat potřebné rychlosti při orientaci v projevu mluvčího a hledání tlumočnických řešení. Schopnost pohotově reagovat se projevuje rychlostí řeči a myšlenkových pochodů a je možné ji vyzkoušet celou řadou způsobů. Studenti, kteří tento předpoklad nemají, se při výuce ST potýkají s velkými problémy, potřebují více času a ne vždy se jim stanovených cílů podaří dosáhnout.

Druhé kritérium vychází z převládajícího typu kontroly vlastní produkce. Širjajev uvádí, že kontrola produkce řeči probíhá jednak pomocí sluchu, ale také pomocí motoriky. Osoby, u kterých převažuje kontrola produkce pomocí sluchu, nazývá *sluchový typ* a osoby, u kterých převažuje kontrola produkce pomocí motorických pocitů, nazývá *motorický typ*²². Pokud u sluchového typu člověka dojde k přerušení nebo značnému omezení sluchové kontroly vlastní produkce, dochází k četným chybám v řeči v podobě opakování, přeroknutí, nestabilního tempa řeči, zhoršení intonační podoby frází a dalších problémů. V případě motorického typu je podle něj nedostatek sluchové kontroly vlastní produkce daleko méně patrný. Vzhledem k tomu, že nedostatek sluchové kontroly vlastní produkce je v průběhu simultánního tlumočení poměrně častým jevem, doporučuje vybírat kandidáty, u kterých je v co největší míře zastoupena kontrola motorická. Určení typu kontroly řeči je poměrně jednoduché. Jako možný způsob navrhuje Širjajev dát kandidátům za úkol číst ve svižném tempu libovolný text, přičemž jim je do sluchátek pouštěna jejich vlastní řeč s nerovnoměrným posuvem. Na závěr dodává, že v průběhu výuky ST dochází ke značnému zlepšení motorické kontroly vlastní produkce i u těch studentů, u kterých dříve převládala kontrola sluchová.

Kromě dvou výše uvedených kritérií je také nutné zohlednit míru jazykové kompetence studentů, jejich překladatelské a tlumočnické schopnosti a dovednosti a všeobecný rozhled. Pokud studenti výborně ovládají cizí jazyk, znají gramatiku a mají bohatou slovní zásobu, značně jim to usnadní získat schopnosti a dovednosti, jež jsou pro simultánní tlumočení potřebné. Z hlediska překladu a tlumočení má Širjajev na mysli dostatečně automatizované schopnosti překovávat lingvistické problémy převodu z jednoho jazyka do druhého (což se podle něj nejlépe trénuje pomocí překladů), schopnost umět dobře tlumočit z listu a požadavek, aby měl budoucí student nějaké zkušenosti s tlumočením konsekutivním. (Širjajev 1979:120-122).

²² Rozdělení na sluchový a motorický typ je velmi neobvyklé a u jiných badatelů se s ním neseťkáváme.

1.4 Náplň kurzu a organizace výuky

Po tom, co Širjajev definoval hlavní cíl, cíle dílčí a kritéria výběru vhodných kandidátů, zamýšlí se nad tím, jaká by měla být náplň kurzu simultánního tlumočení. I v tomto případě začíná od konce, když říká, že náplň kurzu musí vycházet z 1) jednotlivých činností, jež si studenti musí osvojit a 2) konkrétních znalostí, schopností a dovedností, jež budou pro splnění hlavního cíle výuky potřebovat.

Kurz ST by měl v první řadě systematicky rozvíjet schopnost studentů aktivně poslouchat, pracovat s pozorností, posilovat paměť, myšlení a zvyšovat jejich odolnost vůči intenzivní kognitivní zátěži. Do rozvoje schopnosti aktivně poslouchat řadí Širjajev zvýšení rychlosti, s jakou jsou studenti schopni rozpoznávat jednotlivá slova, slovní spojení a syntaktické struktury, a také rozvoj schopnosti zaměřovat se v projevu na nejpodstatnější části jeho sdělení neboli dominanty, jež mají z hlediska smyslu a identifikace rozvoje výpovědi největší informační hustotu. Rozvoj pozornosti má za cíl výrazně zvýšit schopnost tlumočnicka soustředit se, a navíc se naučit tuto pozornost správně rozdělovat tak, aby byl schopen se v dostatečné míře soustředit na cíl a smysl projevu mluvčího, obsah a formu jednotlivých částí projevu, hledání tlumočnických řešení, vlastní produkci a na reakci posluchačů zároveň. Rozvojem paměti myslí krátkodobou, ale i dlouhodobou paměť, kdy cílem rozvoje dlouhodobé paměti je zejména zvyšování její kapacity z hlediska slovní zásoby a všeobecného rozhledu, zatímco u krátkodobé paměti je to kromě zvětšení její kapacity zejména schopnost přesně si pamatovat zvukové obrazce, syntagmata, rytmické skupiny a intonačně-smyslové jednotky zhruba po dobu 1-2 sekund po tom, co zazněly. Na podobně dlouhou dobu, ale často i na delší, si musí tlumočnick v krátkodobé paměti udržet i informace týkající se gramatické struktury vlastní produkce v cílovém jazyce. Rozvoj myšlení probíhá nácvikem ST a má za cíl zlepšit schopnost porozumění, schopnost reformulace a rychlost myšlenkových pochodů.

Během výuky musí studenti rozvinout a do určité míry i přizpůsobit své řečové a tlumočnické schopnosti a dovednosti tak, aby vyhovovaly potřebám ST. Širjajev vysvětluje, že studenti translatologie mají určité zkušenosti s tlumočením ještě před zahájením studia ST, ale že tyto schopnosti a dovednosti neodpovídají schopnostem a dovednostem, které jsou při ST specificky potřeba.

Největší pozornost si podle něj žádá schopnost orientovat se ve výchozím textu a schopnost segmentovat výchozí text na jednotky orientace. Je to dáno tím, že orientace v překladu,

během konsekutivního tlumočení, ale i tlumočení z listu, neodpovídají podmínkám orientace během simultánního tlumočení. Cílem orientace ve výchozím textu při ST je vyčlenění takových smyslových jednotek, které mohou posloužit jako jednotky orientace. Další dovedností, jež vyžaduje určité přizpůsobení, je dovednost identifikovat syntaktickou strukturu segmentu pouze na základě její části. Tlumočnick, jenž tuto dovednost ovládá, je potom snadno schopen identifikovat gramatickou roli slyšeného segmentu a vytvořit si ve svém vědomí jednu nebo několik variant, jak se bude dále celá syntaktická struktura výpovědi vyvíjet. Neméně důležitým je, aby student získal schopnosti a dovednosti potřebné pro hledání a výběr tlumočnických řešení. To vyžaduje jednak rozvoj bohaté slovní zásoby v obou pracovních jazycích, ale také získání dovednosti členit segmenty v cílovém jazyce na takové jednotky, které mají ucelenou syntaktickou strukturu. Podmínkou je vytvoření dostatečně velkého systému stereotypních řešení převodu ze syntaktické struktury jednoho jazyka do jazyka druhého a zpět. V rámci výuky se studenti musí navíc naučit pracovat s mikrofonem, držet stabilní sílu hlasu, tempo řeči a také se naučit používat fráze, které jim pomohou zaplnit dlouhé pauzy v projevu mluvčího (Širjajev 1979:122-129).

Hlavní část výuky má být podle Širjajeva zaměřena na to, aby studenti získali takové znalosti, schopnosti a dovednosti, které jim umožní vykonávat jednotlivé činnosti procesu ST rychle a souběžně. Nezbytným předpokladem je proto rozvoj praktických znalostí, tlumočnických schopností a tlumočnických dovedností. Velká pozornost je věnována vytváření a rozvoji mechanismu synchronizace, jež zajišťuje paralelní průběh jednotlivých činností během ST. Po absolvování studia by měl fungovat tak, že zajistí stabilní a souběžnou regulaci různých rovin kontroly všech fází ST u projevů, jež jsou pronášeny mírným tempem a týkají se témat, která student dobře zná. Důležitou součástí výuky je proto zvyšování znalostí studentů nejen o tom, jak správně tlumočit, ale také o tématech, s nimiž se budou ve své profesi setkávat. K tomu mohou posloužit správně zvolené výukové materiály, které poskytnou studentům nejen možnost zlepšit jejich schopnosti, dovednosti a slovní zásobu, ale také i rozšíří jejich všeobecný přehled (Širjajev 1979:129-132).

Výuku ST rozdělil Širjajev na 3 bloky tak, aby bylo dosaženo všech stanovených cílů. První blok má organizační a teoretický charakter, přičemž by neměl zaujímat více, než 10% celkové časové dotace kurzu. Studenti se během něj dozvědí, jak bude kurz probíhat, a získají základní teoretické znalosti o práci simultánního tlumočnicka. Druhý blok zaujímá přibližně 20% celkové časové dotace kurzu a je zaměřen na rozvinutí a posílení schopností a dovedností, které budou studenti potřebovat pro úspěšné absolvování bloku třetího. Ten má zaujímat

přibližně 70% celkové doby trvání kurzu a jeho cvičení jsou zaměřena na nácvik ST jako celku. Pokud si studenti stihnou osvojit jednotlivé a schopnosti a dovednosti potřebné pro simultánní tlumočení dostatečně rychle, uvádí Širjajev možnost uskutečnit v průběhu kurzu ještě čtvrtý, praktický blok, jehož cílem je simulovat vícejazyčnou konferenci v prostorách, kde kurz ST probíhá. Tím studenti získají možnost vyzkoušet si simultánní tlumočení v téměř reálných podmínkách (Širjajev 1979:133-138).

1.5 Systém cvičení

Na základě stanovených cílů výuky a její organizace Širjajev vypracovává systém cvičení, díky nimž student kurzu získá schopnosti, dovednosti a znalosti potřebné pro výkon profese simultánního tlumočnicka. Přiznává, že v mnohém vychází z metodiky a cvičení rozpracovaných Min'jar-Beloručevem určených pro nácvik tlumočení konsekutivního.

Jako první zmiňuje Širjajev potřebu postupného zvyšování obtížnosti jednotlivých cvičení, což probíhá třemi způsoby: 1) zvyšováním obtížnosti činností, které si musí tlumočnick osvojit, 2) ztěžováním podmínek samotného tlumočení (větší rychlost, potřeba souběžně zvládat větší počet činností) a 3) zvyšováním jazykové náročnosti projevu. Zároveň říká, že by zvyšování obtížnosti mělo probíhat postupně, protože jinak by rychlý nárůst obtížnosti mohl studenty odradit. Všechna cvičení následně dělí do dvou skupin, kterými jsou: 1) *přípravná cvičení* a 2) *cvičení pro nácvik tlumočnických dovedností*.

1) Přípravná cvičení

Do této skupiny patří cvičení, jejichž cílem je rozvinout u studentů schopnosti a dovednosti, bez kterých by se v průběhu cvičení pro nácvik tlumočnických dovedností neobešli.

Část prvních lekcí je věnována tomu, aby se studenti naučili, jak zacházet s tlumočnickou technikou, jak správně sedět, jakou udržovat vzdálenost od mikrofonu a samozřejmě také jak se chovat v tlumočnické kabině. Mezi přípravná cvičení řadí Širjajev paměťová cvičení a cvičení zaměřená na shadowing neboli stínování, tzn. proces, kdy studenti s malým odstupem a potichu doslovně opakují text ve výchozím jazyce, který jim je pouštěn do sluchátek. Zajímavým druhem cvičení je i takové, kdy je studentům zadán posuv o určité velikosti, který musí udržovat. Tento posuv může buď odpovídat intonačně smyslovým jednotkám anebo

strukturně-syntaktickým celkům. Cílem tohoto cvičení je naučit studenty segmentovat výchozí projev na jednotky orientace.

Další cvičení spočívá v kombinaci poslechu jednoho textu a souběžného čtení textu jiného. Toto cvičení má trvat přibližně 2-3 minuty a jeho hlavním cílem je, aby se studenti naučili souběžně mluvit a poslouchat, neboli aby se u nich začal vytvářet mechanismus synchronizace, který řídí činnosti probíhající v jednotlivých rovinách kontroly²³ (Širjajev 1979: 138-146).

Součástí přípravných cvičení jsou i taková, která jsou zaměřena na upevňování lexikálních a syntaktických ekvivalentů. V rámci těchto cvičení si studenti připravují dvojjazyčné glosáře, z nichž následně vyučující během výuky vybírá náhodná slova, slovní spojení nebo věty a studenti je musí odpovídajícím způsobem přetlumočit. Posledním typem cvičení jsou cvičení zaměřená na nácvik řečové komprese. Ten probíhá na úrovni slovních spojení, vět a smyslových celků. Studenti se nejdříve učí o řečové kompresi a jejím využití teoreticky, a následně se jednotlivé postupy učí uplatňovat v praxi. Posledním cvičením, jež Širjajev do kategorie přípravných cvičení zahrnuje, patří tlumočení z listu. To podle něj velmi dobře rozvíjí schopnosti a dovednosti, jež jsou potřeba také během simultánního tlumočení (Širjajev 1979:147-150).

2) Cvičení pro nácvik tlumočnických dovedností

Jako první cvičení Širjajev uvádí simultánní čtení předem přeloženého textu při jeho souběžném poslechu. Jeho cílem je, aby se studenti naučili číst text podle tempa, v jakém jej pronáší mluvčí, přičemž je kladen důraz na správnou intonaci a dikci. Dalším cvičením je simultánní tlumočení s textem, které se podle doby na přípravu dělí na dvě varianty. První varianta se používá v počátcích kurzu, kdy mají studenti na přípravu textu jeden až dva dny, zatímco v pozdějších fázích už je to varianta druhá, kdy mají na přípravu textu jen okolo 10-15 minut. Posledním typem cvičení je samotný nácvik simultánního tlumočení. Širjajev doporučuje začít tlumočením vět a menších úseků, přičemž jsou mezi jednotlivými větami či úseky zpočátku poměrně velké pauzy. Ty se postupně zmenšují, velikost tlumočených segmentů se zvětšuje, jsou vybírány náročnější texty a nakonec i texty pronášené větší rychlostí.

²³ Rovina aktuálního uvědomování, rovina vědomé kontroly, rovina nevědomé kontroly (Širjajev 1979:108).

Kombinování cvičení a simulované konference

Širjajev dále podrobně rozpracovává, jak přípravná cvičení spolu s cvičeními pro nácvik tlumočnických dovedností kombinovat tak, aby byla maximálně efektivní a vedla k postupnému upevňování potřebných schopností a dovedností. Uvádí, že pokud se podařilo v rámci časové dotace kurzu splnit veškeré cíle obou skupin cvičení, je možné přistoupit k nácviku ST formou simulované konference. Nezbytným předpokladem však je, aby měl vyučující dostatek materiálů (nahrávek), které budou moct studenti na konferenci tlumočit. Několik dní před simulovanou konferencí sdělí vyučující studentům téma konference spolu s dalšími důležitými informacemi, aby se mohli připravit. Po skončení konference studenti dostanou nahrávky tlumočení svých spolužáků, které mají za úkol analyzovat. Na další hodině vyučující spolu se studenty prochází analýzu tlumočení jednotlivých studentů, dává jim zpětnou vazbu, analyzuje chyby a radí, jak by bylo možné se jich do budoucna vyvarovat (Širjajev 1979:151-163).

1.6. Srovnání

V této části se pokusíme srovnat metodiku a didaktické postupy navrhované Širjajevem spolu s některými dalšími badateli daného období a následně i s výukou ve 21. století.

1.6.1 Srovnání s dalšími badateli daného období

Metodikou výuky a vypracováním systému cvičení pro výuku ST se v daném období v Rusku zabývali kromě Širjajeva také Min'jar-Beloručev²⁴ a Černov. Ten začal na konci 60. let vyučovat na půdě MGPIIJa Vyšší tlumočnické kurzy, jež byly zaměřeny na výuku KT i ST. V rámci výuky ST se v těchto kurzech již tehdy konaly jednou měsíčně simulované konference, jejichž cílem bylo přiblížit studentům skutečné prostředí, v němž ST probíhá. Na počátku 70. let přichází Černov s konceptem sylabu, ve kterém byla rozepsána časová dotace jednotlivých cvičení, a podle nějž se měla výuka ST na MGPIIJa řídit. Můžeme říci, že obsah a struktura cvičení, o kterých píše Černov, se v mnohém podobají těm, o nichž píše později Širjajev. Oba vyučující však mají rozdílný pohled na roli simulovaných konferencí. Zatímco u Černova představují konference nedílnou součást tlumočnického kurzu, Širjajev je zařazuje do programu pouze „pokud zbude čas“. Na západě vznikaly práce věnované didaktice

²⁴ Širjajev z Min'jar Beloručeva v mnohém vychází. Ten se sice zabýval převážně konsekutivním tlumočením, nicméně do sféry jeho badatelského zájmu spadalo také tlumočení simultánní.

tlumočení a výuce ST přibližně ve stejnou dobu. Jako jednu z prvních můžeme uvést publikaci Van Hoofa (1962), jež se ST zabývá spíše teoreticky, nebo Otta Kadeho (1967). Pöchhacker (2004) uvádí učebnici Seleskovitchové a Ledererové z roku 1989, učebnici Gila z roku 1995 nebo práce Riccardiové (1996) či Kaliny (1998) zaměřené na nácvik tlumočnických strategií. V podobnou dobu jako ruští badatelé publikuje své práce o výuce ST například ještě Arjona Tsengová (1978) a (1984).

Pokud srovnáme jednotlivá cvičení, jež různí autoři doporučují pro rozvoj tlumočnických dovedností, zjistíme, že mezi oblíbená cvičení patřila ve své době zejména taková, během nichž měli studenti za úkol poslouchat a zároveň ještě vykonávat nějakou jinou aktivitu, jako například nahlas číst nebo počítat pozpátku. To mělo studentům pomoci naučit se pracovat s rozdvojenou pozorností (Moser-Mercer 1978, Seleskovitch and Lederer 1989). Přínos těchto cvičení však zpochybnily například Déjean le Féal (1997) nebo Kalina (1998) tvrzením, že tyto kognitivně nesourodé činnosti neodpovídají požadavkům na zpracování informace, jež jsou na tlumočnicka kladeny během ST. Rozkol mezi badateli dokonce i v dnešní době vyvolávají cvičení zaměřená na shadowing neboli stínování. Mezi jeho zastánce patří například Lambertová (1991), zatímco mezi jeho odpůrce například Kurzová (1992). Ta vychází z poznatků neuropsychologie a tvrdí, že prosté opakování slyšeného ve stejném jazyce se ani zdaleka nepřibližuje podmínkám, ve kterých ST probíhá. Takové cvičení podle ní totiž postrádá důležitý komponent, jímž je analýza projevu řečníka. Posledním srovnávaným cvičením je tlumočení z listu, o němž Pöchhacker (2004:186) píše, že se mu z hlediska výuky ST nedostává takové pozornosti, jakou by si zasloužilo. Mnozí je podle něj navíc považují spíše za přípravné cvičení, než za důležitou součást studijních plánů²⁵.

1.6.2 Srovnání s dnešní výukou

Nyní se pokusíme zamyslet se nad tím, jak probíhá výuka ST v současnosti. Jako příklad si zvolíme systém výuky ST na ÚTRL FF UK v Praze. Podíváme se na vybraná cvičení a zkusíme zhodnotit, jak a v čem se systém výuky ST ze 70. let podle Širjajeva liší od systému výuky a cvičení v letech 2017-2019.

²⁵ Davydov 2018:68-72, Pöchhacker 2004:177-186, Čeňková 2001:59-61

V prvé řadě bychom rádi uvedli, že tlumočení z listu je nyní samostatný předmět, a ne pouhé přípravné cvičení. Samostatným předmětem je také simultánní tlumočení s textem. Shadowing neboli stínování se dnes využívá pouze v průběhu první, někdy i druhé praktické hodiny. Jeho cílem je podle nás to, aby měli studenti možnost vyzkoušet si souběžně mluvit a poslouchat před tím, než začne nácvik samotného ST. K praktickému nácviku ST se přistupuje již v průběhu první nebo druhé hodiny ST, a to nejspíše proto, aby měli studenti možnost začít jednotlivé schopnosti a dovednosti rozvíjet již od samého počátku. Myslíme si, že praktickému nácviku ST je v rámci jednotlivých hodin ST i celkové časové dotace kurzu věnováno přibližně 80% času, což je z hlediska nácviku tlumočení velmi důležité. Příprava dvojjazyčných glosářů a procvičování rychlosti převodu slov a slovních spojení je zadávána jako domácí příprava, protože je to něco, co studenti mohou dělat sami. Na hodinách potom zbývá více času pro praktický nácvik ST. Největší rozdíly z hlediska způsobu výuky, však přinesla doba, ve které žijeme, a která je velmi odlišná od doby, kdy vznikaly publikace Širjajeva, Černova a dalších. Změnila společnost a především technologie, díky nimž se při výuce ST i samostudiu nabízí zcela jiné možnosti, než tomu bylo v 70. a 80. letech. Na internetu je nyní možné najít bezpočet nahrávek a videí z nejrůznějších konferencí v celé řadě jazyků a projevů pronášenými mluvčími z celého světa. Díky internetu je možné, aby probíhalo hodnocení tlumočených projevů i mezi osobami, které se nemohou setkat osobně, například protože jim to vzdálenost nebo časové možnosti nedovolují. Jako příklad můžeme uvést předmět I-coach a zasílání nahrávek pomocí webových stránek Evropské komise pod názvem Speech Repository. Jedná se navíc o databázi obsahující velké množství nahrávek z prostředí Evropské unie, které je možné využít pro nácvik tlumočnických dovedností. Klíčovým nástrojem pro přípravu budoucích tlumočnicků je povinnost studentů absolvovat v průběhu studia tlumočnickou praxi, která má v případě ÚTRL rozsah 15 dní. Během jejího absolvování mají studenti možnost vyzkoušet si tlumočení v praxi, v reálném světě, což má z hlediska rozvoje jejich schopností a dovedností nesmírnou hodnotu. Nesmíme ale zapomínat, že v době, kdy psal Širjajev svou stěžejní práci, většina těchto možností, obzvláště potom v bývalém Sovětském svazu, neexistovala.

Závěr

Tématem této práce byl Anatolij Fjodorovič Širjajev a jeho přínos pro teorii tlumočení. Cílem práce bylo podat ucelený přehled o jeho díle, zejména pak podrobně analyzovat jeho komplexní model simultánního tlumočení. Nejprve jsme seznámili čtenáře se základními informacemi o profesním životě Širjajeva a následně přistoupili k analýze jeho teoretických východisek, modelu a přístupu k výuce simultánního tlumočení.

V rámci první části této práce bychom rádi uvedli přínos Širjajeva v podobě stanovení jednotky orientace, která umožňuje tlumočnickovi přistoupit k dalšímu kroku v procesu simultánního tlumočení, jímž je hledání nebo výběr tlumočnického řešení. Neméně důležitým je také oddíl, který popisuje Širjajevův výzkum v oblasti řečové komprese, jejímu rozdělení do skupin a následnému využití v simultánním tlumočení. Možnost tlumočnicka zachovat si díky kompresi mírné tempo projevu není podle Širjajeva užitečná pouze z hlediska tlumočení středně rychlých a rychlých projevů, ale také tím, že napomáhá plynulému a souběžnému průběhu všech dílčích fází procesu simultánního tlumočení.

Ve druhé části jsme se zabývali komplexním modelem simultánního tlumočení A. F. Širjajeva, jenž je dodnes využíván v přípravě budoucích konferenčních tlumočnicků i v praxi v simultánním tlumočení. Během srovnávání s některými vybranými modely z daného období jsme si všimli podobnosti mezi modelem A. F. Širjajeva a Daniela Gila. Oba autoři totiž u svých modelů hovoří o mechanismu, respektive o úsilí, jejichž cílem je zajistit synchronizaci, respektive koordinaci jednotlivých dílčích činností, které při simultánním tlumočení probíhají zpravidla souběžně. Zamýšleli jsme se tedy nad možností, zdali se nemohl jeden z autorů inspirovat u druhého. Při bližší analýze jsme však dospěli k závěru, že s největší pravděpodobností přišli oba autoři s tímto konceptem nezávisle na sobě, a že o výsledcích svého výzkumu pouze nevěděli, protože komunikace mezi Východem a Západem byla v té době značně omezena.

V poslední části jsme se zabývali metodologií a didaktickými postupy výuky simultánního tlumočení, které Širjajev rozpracoval, a při srovnání se soudobou koncepcí výuky simultánního tlumočení jsme zjistili, že jsou ve velké míře používány k přípravě budoucích tlumočnicků i dnes.

Není tedy pochyb o tom, že A. F. Širjajev patří mezi přední osobnosti ruské teorie tlumočení, jehož přínos z hlediska světové teorie tlumočení zůstává možná ne zcela doceněn, protože v době jeho aktivního působení o něm autoři na západě bohužel nevěděli.

Věříme, že tato práce bude užitečná zejména pro ty, kteří nemají možnost si publikace A. F. Širjajeva v jejich originálním znění přečíst a také pro ty, kteří dávají přednost ucelenější informaci z jednoho zdroje.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ALEXIEVA, B. (1983) Compression as a Means of Realisation of the Communicative Act in Simultaneous Interpreting, *Fremdsprachen* 27 (4):233-8.

ARTĚMOV, V. A. (1966). *Psichologija obučeniya inostrannym jazykam (kurs lekcij)*. Moskva: MGPIIJa, s. 90

CVILLING, M. Ja. (1966). Sinchronnyj perevod kak ob“jekt experimental’nogo issledovanija. In: *Tetradı perevodčika* 3, s. 87-92.

ČEŇKOVÁ, I. (1988). *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*. Praha:Univerzita Karlova.

ČEŇKOVÁ, I. a kol. (2001). *Teorie a didaktika tlumočení I*. UK FF Praha: Desktop Publishing.

ČEŇKOVÁ, I. (2008). *Úvod do teorie tlumočení*, 2. opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.

ČERNOV, G. V. (1969). Sinchronnyj perevod: rečevaja kompressija – lingvističeskaja problema. In: *Tetradı perevodčika* 6, s. 52-65.

ČERNOV, G. V. (1987). *Osnovy sinchronnogo perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.

ČERNOV, G. V. (1992). Conference Interpretation in the USSR: History, Theory, New Frontiers. In: *Meta* 37/1, s. 149-162.

ČERNOV, G. V. (1999). Simultaneous Interpretation in Russia: Development of Research and Training. In: *Interpreting* 4/1, s. 41-54.

DAVYDOV, F. (2018). *G. V. Černov a jeho přínos pro vývoj teorie tlumočení*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

GILE, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

HERBERT, J. (1952). *The Interpreter's Handbook:How to become a Conference Interpreter*. Geneva: Georg. (Original: *Manuel de l'interprète*.)

CHERNOV, G. (1994). Message Redundancy and Message Anticipation in Simultaneous Interpretation. S. Lambert and B. Moser-Mercer *Bridging the Gap: Empirical Research in Simultaneous Interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 139-153.

JAGLOM A. M., JAGLOM I. M. (1973). *Verojatnost' i informacija*. Nauka.

JERMOLOVIČ, V. I. (1978). K voprosu ob odnovremennosti slušanija i govorenija v processe sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 15, s. 83-93.

JONES, R. (1998). *Conference interpreting explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

LEVÝ, J. (1963/2012). *Umění překladau*. Čtvrté, upravené vydání. Praha: Apostrof.

MALKOVSKÁ, A. (2009). *KISS: Strategie tlumočnicka při simultánním tlumočení do mateřštiny a do aktivního cizího jazyka*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

MALKOVSKÁ, A. (2012). *Strategie tlumočnicka při simultánním tlumočení do mateřštiny a do aktivního cizího jazyka*. Praha. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

MILLER, G. A. (1963). *Language and Communication*. New York: McGraw-Hill.

MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1969). *Posledovatel'nyj perevod. Teorija i metody obučenija*. Moskva: Vojenizdat.

MISTRYUKOVA, E. (2014). *Vývojové tendence v ruské teorii tlumočení na přelomu 20. a 21. století*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

NOVÁKOVÁ, T. (1993). *Tlmočenie – teória – výučba – prax*. Bratislava: Univerzita Komenského. s. 69.

PÖCHHACKER, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.

PÖCHHACKER, F., ed. (2015). *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.

PAVLÍČKOVÁ, I. (2004). *Časový posuv v závislosti na typu textu*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

REVZIN I. I., ROZENCVEJG V. J. (1964). *Osnovy obščego i mašinnogo perevoda*, s. 113-120. Moskva: Vysšaja škola.

SETTON, R. and DAWRANT A. (2016). *Conference Interpreting: A Complete Course*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins

SMIRNOVA, L. N. (1975). Kompresija teksta pri ustnom, referatnom perevode. In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii II*. Moskva: MGPIJA, s. 81-83.

STENZL, C. (1989). From Theory to Practise and from Practise to Theory. In: *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation*. Udine: Campanotto, s. 254.

ŠÍPALOVÁ, I. (1999). *Strategie a taktiky v simultánním tlumočení podle typu textu*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

ŠÍPALOVÁ, I. (2001). *Strategie v simultánním tlumočení podle typu textu*. Praha. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

ŠIRJAJEV, A. F. (1971). *Sinchronnost' sinchronnogo perevoda*. Moskva: Trudy Instituta inostrannyh jazykov 7, Vojennyj institut inostrannyh jazykov.

ŠIRJAJEV, A. F. (1972). *Nekotoryje rezul'taty eksperimental'nogo issledovanija sinchronnogo perevoda*. Moskva: Trudy Instituta inostrannyh jazykov 8, Vojennyj institut inostrannyh jazykov.

ŠIRJAJEV, A. F. (1973). *Sinchronnyj perevod s francuzskogo jazyka – issledovanije nekotorych aspektov sinchronnosti v svjazi s osobennostjami funkcionirovanija ischodnogo jazyka* (nepubl. CSc. disertace). Moskva: MGIMO.

ŠIRJAJEV, A. F. (1974). K diskretnosti vnutrennej schemy vyskazyvanija. In: *Predvaritel'nye materijaly eksperimental'nych issledovanij po psiholingvistike*. Moskva. Institut jazykoznanija AN SSSR.

ŠIRJAJEV, A. F. (1975). O nekotorych osobnostjach orientacii v tekste v uslovijach sinchronnogo perevoda. In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii II*. Moskva: MGPIIJA, s. 172-176.

ŠIRJAJEV, A. F. (1979a). *Specializirovannaja rečevaja dejatel'nost' – psiholingvističeskoje issledovanije na materiale sinchronnogo perevoda* (nepubl. DrSc. Disertace). Moskva: Institut jazykoznanija AN SSSR

ŠIRJAJEV, A. F. (1979b). *Sinchronnyj perevod: dejatel'nost' sinchronnogo perevodčika i metodika prepodavanija sinchronnogo perevoda*. Moskva: Vojeizdat.

ŠIRJAJEV, A. F. (1981). Perevod kak ob"jekt kompleksnogo naučnogo izučeniija. In: *Lingvističeskiye problemy perevoda*. Moskva: MGU, s. 3-12.

ŠIRJAJEV, A. F. (1982a). O psiholingvističeskich osobnostjach funkcional'noj sistemy sinchronnogo perevoda. In: *Perevod kak lingvističeskaja problema*. Moskva: MGU, s. 87-96.

ŠIRJAJEV, A. F. (1982b). O nekotorych lingvističeskich osobnostjach funkcional'noj sistemy sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 19, s. 73-75.

ŠIRJAJEV, A. F. (1982c). *Posobie po sinchronnomu perevodu. Francuzskij jazyk*. Moskva: Vysšaja škola.

TUNKEL' V. D. (1965). *K voprosu ob ustnoj peredače rečevogo soobščeniija*. Moskva